

AKAD. PROF. DR. PËLLUMB XHUPI

Akademia e Shkencave e Shqipërisë
pxhufi@gmail.com

**ARMANËT E SHASIT
(SHEK. XV-XVI)****Abstrakt:**

Historia e familjes Armani, nga bashkësia territoriale e Pamalioëve pranë qytetit të Shasit, mishëron fatet e bujarisë së vogël shqiptare në vitet e sundimit të Balshëve të fundit, kur qytetet e territoret e principatës së tyre rrekeshin t'i merrnin Republika e Venedikut, despoti serb Stefan Lazareviç e, në fund, edhe turqit osmanë. Konstatimi i parë që bëhet pas njohjes me dokumentacionin është se, në të njëjtën periudhë kohore, tre nga krerët kryesorë të Pamalioëve – Dukë Leti, Nikë Armani dhe Pjetër Nika – mbështesnin përkatësisht Balshën III, Republikën e Venedikut dhe despotin serb Stefan Lazareviçin. Ky fakt mbështet të dhënat dokumentare, të cilat i paraqesin Pamalioët si një bashkësi të pakonsoliduar, e krijuar vonë mbi bazën e mbledhjes në të njëjtin territor të fiseve dhe familjeve të ardhura nga vise të ndryshme. Pas ekzekutimit të Dukë Letit nga venecianët, të cilët e akuzonin atë si mbështetës të Balshës III dhe si shkaktar të kryengritjeve kundër sundimit venecian, si dhe pas vdekjes së Balshës, vojvoda i ri i Pamalioëve, Nikë Armani, dëshmohej si përkrahës i Republikës kundër despotit serb Stefan Lazareviç. Nika, familja dhe të besuarit e tij u vendosën në zotërimet veneciane, fillimisht në Shkodër, ku dëshmohen si kalorës në shërbim të kont-kapitenit venecian. Pas pushtimit të saj nga turqit osmanë, më 1479, ata u vendosën në Ulqin, ku u bënë pjesë e patriciatit të qytetit. Pushtimi i Ulqinit nga osmanët në vitin 1571 shkaktoi një valë të re migrimi të Armanëve drejt Venecies dhe zotërimeve të saj në Istrië. Burimet e shek. XVI-XVIII evidentojnë pinjollë të Armanëve që vijonin të jetonin në Shkodër, Ulqin e rrethinat e Shasit. Kjo familje ka lënë kujtimin e saj edhe në emrin e lagjes “Rmajë” të organizuar rreth kishës së Shën Kollit. Kjo lagje përmendet në shek. XVII-XVIII me emrin ende të pakontraktuar Armani (Ermani, Ermanji).

Fjalë kyçe:

Mal, bashkësi, kont-kapiten, vitet 1421, 1479, 1571, vojvodë, despot, koncesion, kalorës, Senat, pronjë, detyrim, sekuestrim, patric, abat, ipeshkëv, emigrim.

Në burimet e shek. XV-XVII flitet shpesh për bashkësinë shqiptare të Pamaliotëve, e vendosur në Tejbunë, në rrethinat e qytetit të Shasit.¹ Sipas Šufflay-t, emri *Pamaliot* është i prejardhur nga fjala *mal*, prej së cilës janë formuar edhe mbiemrat *malok*, *malësor*, të dëshmuara në burimet e shek. XIV-XV.² Në vitin 1376 shënohet prania e një noteri nga Ulqini, i quajtur *Lazarus Malliocus*, ndërsa në vitin 1416, administrata e kadastrës veneciane regjistronte në fshatin Grizhë të Malësisë së Madhe dy pronarë me emrat *Petro dhe Teodor Malisori*.³ Mbi këtë bazë, Šufflay ka ndërtuar antinominë *pa-malok*, *ne-malok*.⁴ Gjithsesi, në rastin e fjalës së prejardhur *pamaliot*, duket më e ngjashme antinomia *pamaliot – memaliot* (ata pa mal - ata me mal) e cila pasqyron kundërvënien mes një shoqërie bujqësore të fushës dhe asaj blegtorale të malësisë. Këtyre të fundit, mali, me pyjet e kullotat e tij, u ofronte lëndë drusore, gjah dhe, mbi të gjitha, kullota të pasura për bagëtinë në stinën e verës, kur blegtorët mblidhnin frytet e punës së një viti të tërë: qumështin, leshin e mishin e bagëtisë. Ky do të ishte rasti i banorëve të *Anamalit*, një terren fushor që shtrihet pikërisht *anës malit*, mes rrjedhës së mesme të Bunës dhe pikës ku shkrihen e kthehen në fushë dy sisteme kodrinoro-malore paralele, me shtrirje veriperëndim-juglindje: ai i Shalësit dhe ai i Krajës, i pari përgjatë bregdetit Adriatik, i dyti përgjatë bregut perëndimor të liqenit të Shkodrës. Ndryshe nga Kraja, vargu i lartësive të Shalësit zbret

¹ Një përshkrim të zonës në vitin 1711 e jep ipeshkvi i Shkodrës, Antonio Babbi: Peter Bartl, *Albania Sacra: Geistliche Visitationsberichte aus Albanien 5: Diözese Skutari* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2021), 290, 315.

² M. Šufflay, *Historia e shqiptarëve të Veriut. Serbët dhe shqiptarët* (Prishtinë: Rilindja, 1968), 31-32.

³ *Po aty*, 31; I. Zamputi, *Regjistri i kadastrës dhe i koncesioneve për rrethin e Shkodrës, 1416-1417* (Tiranë: Akademia e Shkencave, 1977), 296.

⁴ Šufflay, *Historia e shqiptarëve të Veriut*, 31.

dhe shkrihet në fushë shumë përpara se t'i afrohet bregut të Bunës në rrjedhjen e saj të poshtme. Kështu, Shasi dhe rrethinat e tij, ku shtrihej vendbanimi i Pamalioëve, ndodheshin në një terren krejtësisht fushor. Banorët e tij, të pamalët, pra pamalioët, konsideroheshin të pafat në krahasim me ata që ishin *me mal*, pra me ata që banonin në malësi ose anë saj (Anamal), të cilët i siguronin mjetet e jetesës kryesisht nga blegtoria. Në këtë kuptim, do ta konsideronim si antonim të saktë të emrit *pamalio* emrin *memalio*, siç quhen banorët e Memaliajt afër Tepelenës, lokalitet në këmbë të malit të Shëndëllisë, i dëgjuar për kullotat e tij verore. Me gjasë, nga sintagma *me mal* rrjedh edhe emri i fshatit *Mámël*, në hinterlandin malor të Tiranës, e gjithashtu toponimi *Mamël* në hyrje të Gjirit të Kotorrit,⁵ në një brez me prani të dendur shqiptare gjatë Mesjetës, që shtrihej prej aty deri në Kotorr dhe Perast.⁶ Raguzanët, tregtarë dhe njohës të pashoq të këtyre hapësirave, e quanin në vitin 1403 këtë brez jugor të Gjirit të Kotorrit “brezi i Arbërve” (*banda de Albanexi*), ndërsa bregun verior të atij gjiri e quanin “brezi i Sllavëve” (*banda di Sclavi*).⁷

⁵ G. Modrić, *La Dalmazia Romana. Note e ricordi di viaggio* (Roma: L. Roux, 1892), 335.

⁶ P. Xhufi, *Voskopoja e bota përreth* (Tiranë: Dituria, 2025), 218-219. Në Perast ndeshet edhe më 1732 një person i quajtur Nicolò Mamoli: *Archivio di Stato di Venezia* (më tej: ASVe), *Cinque Savi alla Mercanzia. Lettere Consoli: Durazzo*, b. 662: 27 tetor 1732.

⁷ G. Gelcich, L. Thalloczy, *Diplomatarium Relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae* (Budapest: M. Tud. Akadémia, 1887): 11 dhjetor 1403, 148. Atë vit, raguzanët u përpoqën të hynin në tratativa “me shqiptarët e Lusicës” (*tractar cum li Albanexi de Lustiza*), në mënyrë që me ndihmën e tyre të mbyllnin hyrjen e “anijeve armike” në Gjirin e Kotorrit (*po aty*, 146). Lustica, me portin e saj Porto Rosa, ishte kepi që, nga ana jugore e Gjirit të Kotorrit, së bashku me kepin e Kanalit (Chelm) në anën veriore të tij, asokohe nën kontrollin e Raguzës, bllokonte hyrjen në atë gj. Në vitin 1420, pasi morën Kotorrin, venecianët ngritën një stacion të dytë ushtarak në vendin e quajtur *Scoglio de li Stradiotti*, afër Kotorrit, që përfaqësonte mburojën e fundit përpara se anijet apo trupat armike t'i afroreshin qytetit, përkatësisht nga deti ose nga rrua tokësore që i qasej Kotorrit pasi përshkonte krahinën e Zhupës së Gërballit. Ky është pikërisht kufiri që përcaktonte, qysh në shek. X, Perandori bizantin Kostantin Porfyrogeneti, dhe që ndante sllavët tërbunjtë, zaklumë e kanalitë të vendosur në veri të Gjirit të Kotorrit që në shek. VII, nga popullsia autoktone e Dioklesë, në jug të tij (Const. Porphyrogeniti, *De administrando imperio*, Greek Text: G. Moravcsik, Engl. Translation: R. J. Jenkins (Budapest: Egyetemi Görög Filológiai, 1949), 144, 162; Constantin Jireček, *Geschichte der Serben* (Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1911), 117-119; B. Ferjančić, “Dolazak hrvata i srba na balkansko

Si të gjitha bashkësitë, që nga fundi i shek. XIV dëshmohen në fashën mes Gjirit të Kotorrit, në veri, dhe derdhjes së Bunës, në jug, me Gërballët e Zhupës, Poborët, Mainët, Pastrovikët, Mërkoet, Pobratët, Krutat (Krythat), Burrëmirët, edhe Pamalioët përfaqësonin një bashkësi territoriale të krijuar nga fise, grupe familjare, fshatra e katunde të zbritura nga viset e brendshme malore.⁸ Në vitet e invazionit osman, edhe Pamalioët u shpërndanë sa në drejtim të Shkodrës aq edhe në atë të Ulqinit e, përfundimisht, në drejtim të Istriës. Por vatra e tyre ndodhej në rrethinat e Shasit, në fshatrat *Calesena* (sot: Klezna) dhe *Bria*.⁹ Në shek. XVII, hartografi P. M. Coronelli, në hartën Corso delli fiumi Drino e Boiana, e shënon emrin e këtij fshati të fundit edhe në përkthimin italisht: Bria ose Corni (*Bria ò Corni*).

Në vitet e konfliktit të gjatë, 1404-1421, mes Balshës III dhe Republikës së Venedikut, e cila synonte t'i rrëmbente atij zotërimet historike të familjes, përkatësisht Shkodrën, Drishtin, Lezhën, Ulqinin,

poluostrovo,” *ZRVI*, 35 (1996): 139; Neven Budak, “Die südslawische Ethnogenesen an der östlichen Adriaküste im frühen Mittelalter,” në *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*. Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalterforschung, 27. bis 30. Oktober 1986, vol. I (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990), 131 e vijim; M. Eggers, “Das De administrando Imperio des Kaisers Konstantinos VII Porphyrogenetos und die historisch-politische Situation Südosteuropas im 9. und 10. Jahrhundert,” *Ostkirchliche Studien* nr. 56 (2007): 40; Marin Tadin, “Les Arbanitai des chroniques byzantines, XIe – XIIe s.,” *Actes du XVe Congrès International d’Études Byzantines*, IV: Histoire (Athènes: [na] 1980), 327-330).

⁸ Në rastin e Pamalioëve, bashkësisë më të madhe dhe më heterogjene, me shtrirje mes Tivarit e Budvës, Senati i Venedikut shprehet qartë në vitin 1435: “Na përkasin neve të gjithë Pastrovikët e Rezevikët, të cilët kanë zbritur nga malet e Cërnegorës, dhe bashkë me Pastrovikët e Rezevikët edhe katundet e Lastuas, si dhe të tjera fshatra, të cilët formojnë bashkësinë e Pastrovikëve” (*habere debemus omnes Pastrovichios et Rezevichios, qui descenderunt de monte Zarnagore, unde descenderunt omnes Pastrovichii, Rezevichii et Catuni de la Stua* (Lastua - P. Xh.) *et alie ville, que ad suorum Pastrovichiorum se congregant*), Giuseppe Valentini, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV* (më tej: AAV), pars II, tomus 15 (München: Rudolf Trofenik, 1972), nr. 3669: 28 maj 1435; Nicolae Jorga, “Notes et extraits pour servir à l’histoire des Croisades au XVe siècle,” *Revue de l’Orient Latin*, VI (1898): 137.

⁹ Giuseppe Valentini, “L’elemento vlah nella zona scutarina nel sec. XV,” në *Südosteuropa unter dem Halbmond* (München: Trofenik, 1975), 270; Bartl, *Albania Sacra*, 290, 315.

Tivarin e Budvën, Pamalioët kishin mbështetur princin shqiptar.¹⁰ Ndërkohë, Durrësi i ishte dhënë Venedikut në vitin 1392 nga zoti i qytetit, Gjergj Topia, i cili veproi nën presionin e patriciatit të qytetit, të përfaqësuar nga Andrea Muzaka, Progon Skura, Andrea Nesha dhe vëllai i tij, Dhimitër Nesha, ipeshkëv i Arbrit etj.¹¹ Lezha, gjithashtu, iu dorëzua venecianëve nga Dukagjinët, të cilët në atë kohë ishin zotërit e saj.¹² Më 1405, Republika ia rrëmbeu Balshës III Shkodrën, Drishtin, Ulqinin e Tivarin falë ndihmës së krerëve Dukagjinë, Zaharia e Jonima.¹³ Në rastin e Drishtit, venecianëve u dhanë një ndihmë të çmuar ipeshkvi i qytetit dhe abati i manastirit të Shën Gjonit, ndaj të cilëve Balsha III u hakmor duke u hedhur prangat.¹⁴ Kurse, për shtënien në dorë të Tivarit e të Ulqinit, evidentohet mbështetja që i dhanë Republikës së Venedikut familjet patrice Boriçi¹⁵ e gjithashtu Izari¹⁶ të Tivarit, e njëherësh bashkësia e Pobratëve në Tejbunë. Këtu, vëllezërit Aleks e Pjetër Pobrat, kishin ngritur krye kundër Balshës III dhe bashkë me burrat e bashkësisë iu betuan për besnikëri Republikës. Venecianët mendonin se shembulli i Pobratëve, të cilët ishin ngritur të parët kundër Balshës, do të tërhiqte edhe bashkësitë e tjera të asaj ane, duke qenë se ata “përfaqësoheshin nga gjini të shumta”.¹⁷ Atëkohë, në verën e vitit 1407, Senati i Venedikut

¹⁰ “*Cum occasione novitatis noviter attentate per Ypamaliothi... contra honores et statum nostrum*,” Valentini, AAV, tom 6, nr. 1546, f. 42: 5 maj 1410.

¹¹ *Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* (më tej: *Acta Albaniae*), (ed.) L. Thalloczy, C. Jireček, M. Šufflay, vol. II (Vindobonae: Adolf Holzhausen, 1918), nr. 496.

¹² *Po aty*, 501.

¹³ Valentini, AAV, pars I, tom 3, nr. 759; Injac Zamputi, Luan Malltezi (përg.), *Dokumente për historinë e Shqipërisë të shek. XV*, vëll. I (1400-1405), (Tiranë: Akademia e Shkencave, 1987), nr. 260, f. 336-338.

¹⁴ Nicolae Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV siècle*, Ire série (Paris: Ernest Leroux, 1899), 310.

¹⁵ “*el venerabel miss. Pater Mathio Boris, zentilhomio di questa terra...per optimi sui comportamenti et di suo progenitori, i qual anno dato el castello de Antivari in man dilla Ill.ma Sig.*”, ASVe, *Capi Cons. Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche*, busta 274: Tivar, 24 qershor 1503; ASVe, *Senato Mar*, reg. 17, c. 86v: 12 mars 1510.

¹⁶ “*miei maggiori quali diedero nelli passati aquisti Dolcegno et Antivari, mie infelici patrie, nel poter di questo Ser.o Dnio*”, ASVe, *Senato Mar*, filza 51: in Pregadi, 10 mars 1572.

¹⁷ “*ipsi conduxerunt omnes homines dicte contrate de Proprat ad obedienciam dominationis nostre, qui fuerunt gentes multe*”, Valentini, AAV, pars II, tom 5, nr. 1273: 9 gusht 1407.

deklaronte se Balshës III vijonin t'i qëndronin besnikë vetëm vëllezërit Llesh e Gjergj Gjurashi (më vonë: Černojević), zotër të Zetës së Epërme.¹⁸

Në gusht 1407 flitet për herë të parë për kreun e Pamalioëve, *Dukë Letin*, i cili ishte lidhur me venecianët dhe ishte vendosur në Shkodër (*moratur in Scutaro*).¹⁹ Me siguri, ai ishte integruar në sistemin venecian të *pronjës*, i cili konsistonte në dhënien në përdorim të fondeve të caktuara të tokës kundrejt detyrimit të përfituesit për të kryer shërbim ushtarak në favor të Republikës. Në fakt, më 22 qershor të atij viti, mbi anijen e tij në lumin Buna, në vendin e quajtur Shën Teodor, Dukë Leti kishte nënshkruar me kapitenin e flotës së Adriatikut, Marin Caravello një marrëveshje, sipas së cilës, kreut të Pamalioëve i njiheshin të gjitha pronat që zotëronte deri atëherë, si dhe i jepeshin si pronjë fshatrat Muriqan e *Betigaret*, të cilat do t'i shfrytëzonte për sa kohë do t'i qëndronte besnik dhe do t'i shërbente Republikës së Venedikut".²⁰ Gjithashtu, ai do të merrte një pagë prej 25 dukatësh në muaj. Në këmbim, Dukë Leti do t'i dorëzonte Sinjorisë të dhjetat e korrjeve dhe të të ardhurave nga pronjat në fjalë, si dhe në kohë lufte duhej të mbante në gatishmëri një trupë prej 10 kalorësish, që do të luftonin për llogari të Republikës.²¹

Me Dukë Letin e Pamalioëve, në krahun e Venedikut kishte kaluar edhe kreu i Pobratëve, Pjetri. Vëllai i këtij të fundit, Aleks Pobrati, e pagoi rëndë tradhtinë ndaj Balshës III. Gjatë një beteje, Aleksi u zu rob dhe u çua i lidhur përpara ish-zotit të tij, i cili urdhëroi t'i pritëshin në vend hunda, gjuha dhe njëri krah.²² Nga ana tjetër, venecianët kishin bërë

¹⁸ "*quia non remanebunt Balse alii, quam Alexius Juras et Georgius Juras fratres*", G. Valentini, AAV, tom 5, nr. 1274: 9 gusht 1407; Shih për këtë edhe: Pëllumb Xhufi, "Albansko-crnogorska podudaranja u srednjem vijeku," në *Balšići*. Zbornik radova sa skupa *Balšići* Ivanova Korita, 21-22. septembra 2011 (Cetinje-Podgorica: Matica Crnogorska, 2012), 211-242.

¹⁹ Valentini, AAV, pars II, tom 5, nr. 1272: 9 gusht 1407.

²⁰ "*ser Marinus concessit dicto Duchaleto quicquid possidebat usque tunc, et ultra hoc concessit villam de Murichano et villam de Betigaret que omnia debeat tenere quousque fecerit et operatus fuerit ea que sint honoris dominationis nostre*", *po aty*, nr. 1306: 10 nëntor 1407.

²¹ "*durante guerra in illis partibus... tenendo ipsum equos decem ad servicia nostra*", *po aty*.

²² "*captus fuit et ductus ad presentiam Balse, qui fecit sibi abscidi nasum et linguam, et amputari unam manum*", *po aty*.

të qartë në mënyrë të përsëritur se krerët e Pamalioëve dhe të Pobratëve u duheshin jo si individë, qoftë edhe të shoqëruar nga pak njerëz të afërt, por si udhëheqës që duhej t'i shërbenin Republikës duke bërë për vete të gjithë anëtarët e bashkësive të tyre.²³ Por duket se krerët në fjalë e kalonin kohën pa bërë gjë në qytetin e Shkodrës, së bashku me shpurat e tyre, duke i kushtuar jo pak arkës së shtetit venecian.²⁴ Në korrik 1409, kont-kapiteni i Shkodrës, Laurentius Superantio, i dërgoi Senatit një faturë mjaft të ngarkuar të shpenzimeve të bëra nga Dukë Leti “për misionet e fshehta kundër Balshës, që i ishin ngarkuar atij nga kont-kapiteni venecian Laurentio”, si edhe “për të ngrënat e të pirat e tij e të trimave të tij” gjatë kohës së qëndrimit në Shkodër.²⁵ Në nëntor 1407, Senati urdhëroi që vëllezërit Aleks, Pjetër e Mark Pobratit të detyroheshin të linin Shkodrën dhe të ktheheshin në vendin e tyre (*repatriando*).²⁶ Më herët, në muajin gusht të atij viti, Senati i Venedikut i kishte dorëzuar Dukë Letit 100 dukatë, që ai duhej t'i shpërndante për ta shkëputur bashkësinë e tij të Pamalioëve prej Balshës III dhe për ta futur atë nën hijen e Republikës.²⁷ Mirëpo, duket se Dukë Leti e kishte humbur autoritetin mbi bashkësinë e tij, e cila vijonte të refuzonte të njihnte pushtetin venecian.

Shkelja e njëanshme e marrëveshjes së vitit 1408 nga ana e Venedikut e shtyu Balshën të kalonte në sulm. Në verën e vitit 1409 e gjithë treva e Shkodrës u përfshi nga një kryengritje e armatosur, e cila iu bashkua përpjekjeve të Balshës III për t'u rimarrë venecianëve zotërimet historike të familjes së tij.²⁸ Mes popullsive të hedhura në kryengritje

²³ “*ad reducendum Pamalios et illos de Proprat sub honore et obedientia nostri domini*”, *po aty*, nr. 1300: 25 tetor 1407.

²⁴ “*quidam qui vocatur Duchaleti et est caput de Pamalios, moratur in Scutaro*”, *po aty*, nr. 1272: 9 gusht 1407.

²⁵ “*item Ducaleto et sociis, qui secreta tractabant negotia imposita eidem ser Laurentio per nostrum dominium pro factis Balse...e per pan e vin disnari e cene fate a un clamado Duchaleto e suo compagni*”, *po aty*, nr. 1447: 26 korrik 1409, ku paraqet faturën e shpenzimeve ekstra të Dukë Letit gjatë mandatit të tij.

²⁶ *Po aty*, nr. 1307: 10 nëntor 1407.

²⁷ “*ut sit promptior et magis dispositus ad reducendum suam societatem ad obedienciam nostram*”, *po aty*, nr. 1272: 9 gusht 1407.

²⁸ *Po aty*, nr. 1450: 29 qershor 1409.

ishin edhe Pamalioët e Tejbunës.²⁹ Nga letërkëmbimet mes Senatit dhe qeveritarëve venecianë në Shqipëri mësohet se në pranverë-verën e vitit 1410 Balsha III kishte rrethuar Shkodrën “si nga toka, ashtu edhe nga liqeni me anë të flotës” (*tam per terram, quam per aquam, faciendo armatam in lacu*).³⁰ Me Balshën u bashkua atëkohë edhe shtresa e pronjarëve, të cilët ishin shqetësuar nga lajmet për sekuestrimin e pronjave të tyre nga ana e autoriteteve veneciane.³¹ Siç mësohet, në krye të atij rebelimi ishte pikërisht kreu i Pamalioëve, Dukë Leti. Këtë ia njoftonte Senatit më 15 korrik 1410 kont-kapiteni venecian i Shkodrës, Benedikt Contareni. Sipas tij, kreu i Pamalioëve, të cilin ai e mbante nën vëzhgim prej kohësh, ishte organizator i revoltës dhe, për këtë arsye, në atë datë, Dukë Leti u arrestua, u gjykua dhe u ekzekutua pas një gjykimi të shpejtë.³² Qeveritari i Shkodrës kishte mbajtur edhe djemtë e mitur të krerëve të kryengritjes dhe i kishte nisur ata si pengje në Venecie. Mes tyre ishte edhe djali 11-vjeçar i Dukë Letit.³³ Më 14 shkurt 1411, në zyrën e avokatit të shtetit në Venecie u paraqit e veja e Dukë Letit, Vlada, e cila, tej mase e irrituar, protestoi ashpër kundër kont-kapitenit të Shkodrës, Benedikt Contareni, “të cilin e akuzoi, se kundra Zotit, kundra së Drejtës dhe kundra vetë Drejtësisë, kishte dënuar me vdekje të pamerituar të shoqin e saj, Dukë Letin, duke akuzuar si tradhëtar

²⁹ “*occasione novitatis noviter attentate per Ipamaliothi districtuales nostros in Saboiana contra honores et statum nostrum*”, Valentini, AAV, tom 6, nr. 1546: 5 maj 1410.

³⁰ *Po aty*, nr. 1527: 15 mars 1410; *po aty*, nr. 1589: 19 gusht 1410.

³¹ “*principalis causa rebellionis paesii fuit dubium quod habuerunt proniarii de essendo extracti de suis proniis*”, *po aty*, nr. 1589: 19 gusht 1410.

³² *Po aty*, nr. 1571: 15 korrik 1410.

³³ Nëna e kësaj fëmije shkoi deri në Venecie, u paraqit para Senatit “dhe me lot në sy u lut që t’i kthehej djali sepse ai ishte i pafajshëm e nuk ishte e drejtë që ajo foshnjë të dënohej për shkak të fajeve të të atit” (*de gratia lacrimabiliter supplicans, quod dictus puerulus filius suus sibi restituatur, considerato quod est innocens nec debet ex culpa patris damnari*), *po aty*, nr. 1571: 15 korrik 1410. Më 22 gusht 1410, Senati urdhëroi që edhe djali tjetër, ai i Dukë Letit, të mos internohej në Kretë, siç propozonte Contareni, por të mbahej në Venecie. Dhe, meqë ishte i vobektë, i pangrënë e i paveshur, “aq sa rrezikonte të vdiste nga të ftohtit dimrin e ardhshëm”, Senati urdhëroi që për mbajtjen e tij të shpenzoheshin 10 dukatë ari: “*et est quasi nudus et in yeme ventura est periturus frigore, nisi aliter provideatur de eo...et considerato quod non permittamus ipsum redire domum suam, dentur sibi, seu dispensentur pro eo ducati decem auri in illis rebus que utiliores pro eo videbuntur*”. *Po aty*, nr. 1590: 22 gusht 1410.

pikërisht atë, burrin e saj, që tërë jetën kishte qenë një shërbëtor besnik e i sprovuar i Republikës”.³⁴ Familja e saj, pas ekzekutimit të të shoqit dhe sekuestrimit të pasurive të familjes nga ana e venecianëve, ishte zhytur në varfëri të thellë.³⁵ Për të tërhequr djalin e saj, i cili vijonte të mbahej peng në Venecie edhe pas ekzekutimit të të atit, Vlada ishte zhvendosur prej disa muajsh në atë qytet, ku, siç kishte deklaruar, jetonte falë ndihmës që i jepnin disa venecianë zemërmirë. Nisur nga gjendja e dëshpëruar në të cilën ndodhej pas ekzekutimit të të shoqit, ajo i paraqiti Senatit dëshminë e pajës që kishte sjellë kur ishte martuar me Dukë Letin. Bëhej fjalë për shumën e 781 hiperperëve dhe për disa sende të tjera, të cilat ishin sekuestruar pas dënimit të të shoqit dhe që ajo kërkonte t’i ktheheshin. Në këtë rast, Senati mbajti anën e së vesë së “tradhëtarit” Dukë Leti dhe urdhëroi që shuma bashkë me sendet e tjera t’i ktheheshin të zonjës, pasi “Sinjoria asnjëherë nuk kishte lejuar që gratë të privoheshin nga paja e tyre”.³⁶

³⁴ “*coram advocatoribus nostri comunis et offitio suo comparuit Vlada, relicta Duchaleti cum querella et gravi querimonia exponens contra et adversus virum nobilem Benedictum Contareno...asserens contra Deum, Jus et Justitiam justificari fecisse, et morte vituperabili mori fecisse ipsum Duchaletum tanquam proditorem nostre dominationis, existentem fidelem et legalem servitorem domini nostri*”, *po aty*, nr. 1636: 14 shkurt 1411. Në fakt, i informuar për abuzimet dhe sjelljet e vrazhda të kont-kapitenit Contareni, si dhe në përpjekje për të qetësuar gjendjen shpërthyesë të krijuar në trevën e Shkodrës, edhe për shkak të veprimeve të tij arbitrare, Senati e kishte shkarkuar nga detyra e qeveritarit të Shkodrës qysh para muajit gusht 1410 (*po aty*, nr. 1589: 19 gusht 1410).

³⁵ “*sicut notum est, Comes et Capitaneus noster Scutari, ser Benedictus Contareno, justificari fecerit quendam Ducaletum rebellem et proditorem nostrum et omnia sua bona confiscari*”, *po aty*, nr. 1601: 29 shtator 1410. Veç fshatrave Muriqan, Betigaret e Bolkia, Dukë Leti kishte përfutur edhe një vresht në kodrat e gjirit Vallenocë, mbi Ulqin, të cilat, pas ekzekutimit të tij, pretendoi t’i rimerrte ish-pronari, Jak Kolani nga Ulqini (*Jachi de Colanis de Dulcigno*), *po aty*, nr. 1642: 24 mars 1411.

³⁶ Valentini, AAV, tom 6, nr. 1601: 29 shtator 1410. Në vitin 1445 njihemi me rastin e një qytetari nga Ulqini, të cilit, vite më parë, Sinjoria i kishte sekuestruar të gjitha pronat, sepse kishte ngritur krye kundër Republikës. Po atë vit, djali i të dëmtuarit, Mateu, pretendonte t’i ktheheshin ato prona, “pasi në kohën kur i ati kishte ngritur krye, ai ishte fëmijë dhe nuk mund të mbante mbi shpinë fajet e tij”. Zgjidhja e çështjes vështirësohej nga fakti se pronat në fjalë i ishin dhënë nga komuna e Ulqinit pamalioetit Nikolla Basani, njeri besnik i venecianëve, i cili po i shfrytëzonte ato prej një kohe shumë të gjatë. Nga ana tjetër, rezultonte që ato prona ishin pjesë e pajës që nëna e Mateut kishte sjellë kur ishte martuar. Kështu, për t’i kënaqur të gjithë dhe për të shmangur probleme të tjera në të ardhmen, Sinjoria vendosi që Mateu të zhdëmtohej me vreshtin e pamalioetit Benko Rosso (Rusi), i cili kishte kaluar në pronësi të komunës

Në fakt, Venediku ishte i interesuar të qetësonte gjendjen dhe të gjente mënyrën për t'i bërë përsëri për vete popullsitë kryengritëse. Më 5 maj 1410, Senati udhëzonte që “të faleshin pjesa më e madhe e tyre, duke përjashtuar krerët tashmë të arrestuar”.³⁷ Pas disa vjetësh, në fakt, Pamaliotët duken të integruar në sistemin venecian të mbrojtjes. Në vitin 1415, një person i quajtur Pal Gjini, i cili i kishte shërbyer me armë Republikës, u bë pronjar, duke u shpërblyer nga autoritetet veneciane me disa ara.³⁸ Po atë vit, Nikolla Pamalioti, luftëtar (*armiger, homo d'arme*) në Shkodër, u shpërblye nga Sinjoria për shërbimet e tij me disa ara dhe vreshta në Grishë e në fshatra të ndryshme përreth Shkodrës, të cilat, për hir të besnikërisë ndaj Republikës, iu konfirmuan edhe pas dy vjetësh.³⁹ Këto toka, të dhëna Nikollës në cilësinë e pronjës, i ishin sekuestruar një “tradhëtar” të Republikës, Pjetër Kojçinit (Kolgjinit).⁴⁰ Një tjetër pamaliot, Medon Armani, në vitin 1416 ishte kreu i fshatit Kazenë, pronar toke, si edhe prodhues e tregtar vere.⁴¹ Kështu, nën presionin e turqve dhe të despotit serb Stefan Lazareviç, Pamaliotët u rikthyen në besën e Venedikut. Marrëveshja e lidhur mes tyre parashikonte që ata të shërbenin si kalorës në trupat veneciane, për çka shpërbleheshin me pronja dhe me një pagë mujore.⁴² Në vitin 1423, Senati i Venedikut e çmonte lart trimërinë e Pamaliotëve në mbrojtjen e Shkodrës nga sulmet e despotit serb.⁴³

së Ulqinit pas vdekjes së Benkos në fjalë dhe të bijve të tij (Valentini, AAV, tom 19, nr. 5106: 8 qershor 1445). Tjetërsimi pa konsensus e testamenti i pajës së gruas, qoftë edhe nga i shoqi apo nga fëmijët e saj, ndalohej në mënyrë të prerë nga statutet e Shkodrës të vitit 1347. Shih: Lucia Nadin, *Gli Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizioni fino al 1469* (Roma: Viella, 2002), cap. 165.

³⁷ “*per maiorem partem eorum fuerit deliberatum reducere ad gratiam, de rebellibus nostris causa predicta, omnes vel partes eorum, non intelligendo tamen de principalibus neque de illis, qui iam forent capti, seu condemnati*”, Valentini, AAV, tom 6, nr. 1546: 5 maj 1410.

³⁸ *Po aty*, tom 7, nr. 1921-bis.

³⁹ *Po aty*, nr. 1951; *po aty*, tom 8, nr. 2045/87, 2132.

⁴⁰ *Po aty*, tom 8, nr. 2045/87, 90, 91, 93, 94-97: nëntor 1416 - dhjetor 1417.

⁴¹ *Po aty*, nr. 2021.

⁴² *Po aty*, nr. 2045/38-49 dhe 87-900.

⁴³ “*Pamalioi et alii...multum fuerunt favorabiles ut obtineremus intentionem nostram ad succurrendum civitati nostre Scutari*”, Valentini, AAV, tom 17, nr. 2702: 16 mars 1423.

Atëkohë, rolin drejtues të bashkësisë së Pamalioëve e luajti familja Armani (rrallë edhe: *Armeni, Ermani, Ermanji, Hermanni*).⁴⁴ Në vitin 1416 dëshmohet i sipërthëni Medon Armani, banor i Shkodrës, i cili zotëronte fshatin Kazenë në rrethinat e Shasit dhe njëherësh ishte prodhues e tregtar vere.⁴⁵ Historia e marrëdhënieve të tij me Paolo Quirion, ish-kont e kapiten i Shkodrës, tregon se për të ruajtur statusin e tyre social dhe ekonomik, dinjitarët shqiptarë duhej, sigurisht, t'u shërbenin interesave të Republikës së Venedikut, por edhe të ulnin kokën përpara dhunës e prepotencës së qeveritarëve të saj në Shqipëri. Nën presionin e kont-kapitenit të Shkodrës, Medon Armani ishte detyruar të ndante nga bashkëshorti vajzën e tij, së cilës Quirini i kishte vënë syrin. Ai abuzoi për një kohë të gjatë me të duke e përdorur si konkubinë.⁴⁶ Në

⁴⁴ G. Valentini, ndonëse jo fort i bindur, hedh idenë se Armanët ishin me prejardhje vllahe (Valentini, "L'elemento vlah nella zona scutarina," 271, 274). Por, Armanët bënin pjesë në një bashkësi, atë të Pamalioëve, që, siç kemi treguar në këtë punim, dokumentet e përcaktojnë rregullisht si "shqiptarë". Vetë Armanët cilësohen si të tillë. Burimet, veç atyre që janë cituar në këtë punim, tregojnë se ata jetonin në një mjedis ekskluzivisht shqiptar dhe se komandonin vetëm luftëtarë shqiptarë ("*Zorzi Armani... conducendo con lui molti Albanesi*", ASVe, *Senato Mar*, filza 80: 19 mars 1582; më 1575, "*Andrea Armani Albanese da Schutari*" deklaronte se në një rast "*sollevai in maggior parte essi Albanesi*" dhe në një rast tjetër e kishte ndihmuar Republikën "*deputandomi Albanesi, quindecim in mia compagna*", ASVe, *Senato Mar*, filza 64: 22 tetor 1575. Shih edhe: ASVe, *Senato Mar*, filza 45: 2 korrik 1570, ku përmendet njëfarë Gjergj Armani bashkë me të tjerë persona, shqiptarë e katolikë, ndër të cilët Gjon Shkreli, Simon Kamsi, Mark Dabre, Gjergj Bushati, Lek Gjurko, Marin Mjekërmadhi, Dod Kruta, Gjon Leka, Kol Bardhi etj.). Nga ana tjetër, elementët vllah në dokumentacionin qoftë perëndimor, grek ose sllav, përcaktohen, si në gjithë Ballkanin, edhe në Shqipëri me termin "*Valachi, Βλάχοι, Vlasi*", si në këtë dokument të vitit 1417: "*l'è molte case sul terren de Scutari da la banda de sopra la quale se clama do Branci (Dobraç) e Vlach, e queste non paga ducato ne mozo ne obrocho perche non son gente stabelle, anzi son pegorari che va e vien e per questa casion non paga, ma se i semena in li terreni de Scutari i die pagar el dixiemo*". Ky pasazh, i cili i përshkruan vllahët si "njerëz që nuk paguajnë detyrime, sepse nuk qëndrojnë në një vend, por si barinj dhensh shkojnë e vijnë" nuk përputhet me statusin social të Armanëve. Këta të fundit i përkisnin aristokracisë së tokës, gjithnjë e më shumë të urbanizuar dhe të trajtuar si familje patrice sa në Shkodër, aq edhe në Shas e në Ulqin (Valentini, AAV, tom 8, nr. 2107/65; Oliver Jens Schmitt, *Arbëria Venedike, 1392-1479* (Tiranë: K&B, 2007), 205). Mbi familjen Armani, shih: Noel Malcolm, *Agjentë Perandorakë. Një familje shqiptare në botën mesdhetare të shek. XVI* (Tiranë: Dudaj, 2016), 48-50.

⁴⁵ Valentini, AAV, tom 8, nr. 2021; Malcolm, *Agjentë Perandorakë*, 49.

⁴⁶ Malcolm, *Agjentë Perandorakë*, 49.

mënyrë që Armani të mos nxirrte në publik abuzimin e kont-kapitenit Quirini, ky i fundit i njohu atij të drejtën ekskluzive për të shitur verë me pakicë në tregun e Foletës, duke ndryshuar kështu dispozitën që lejonte cilindo tregtar ta ushtronte atë të drejtë.⁴⁷ Gjithsesi, kjo histori qarkullonte gojë më gojë mes qytetarëve të Shkodrës, të cilët e akuzonin kont-kapitenin venecian edhe për përfitime të paligjshme, veçanërisht për vendosjen e një detyrimi abuziv mbi çdo shtëpi, me pretendimin se shumica e mbledhur do t'i dorëzohej komandantit osman të Shkupit, në mënyrë që ai të mos sulmonte dhe të mos shkretonte viset e Shkodrës. Kështu, Senati u detyrua ta merrte në shqyrtim çështjen e kont-kapitenit të Shkodrës, i cili me sjelljet e tij “kishte rënduar e dëmtuar imazhin e Republikës, si dhe kishte përbaltur e mbuluar me turp qeverisjen e tij”.⁴⁸ Querini u pushua nga detyra dhe u privua nga e drejta të kryente në të ardhmen funksione publike në Shqipëri. Masa dhe vendime të marra prej tij u anuluan dhe, pasi u detyrua t'i paguante arkës së shtetit një shumë të hollash, Quirini u mbyll në burgun e Venecies për një periudhë gjashtëmujore.⁴⁹

Kur Shasi dhe vendi i Pamaliotëve kaluan nën juridiksionin e Venedikut në vitin 1421, tre vëllezërit Armani ia kaluan tokat dhe pasuritë e tjera Republikës. Më pas, ajo ua riktheu atyre një pjesë të këtyre zotërimeve në cilësinë e *pronjës*, të kushtëzuar me shërbim ushtarak. Si pronjarë,⁵⁰ Armanët detyroheshin të shërbenin në trupat e Republikës në krye të një grupi kalorësish, numri i të cilëve varej nga madhësia dhe cilësia e pronjave. Bëhet fjalë për një rikthim, *mutatis mutandis*, në sistemin bizantin të *pronjës* dhe të *pronjarit*, që kishte shënuar zhvillimin e marrëdhënieve feudale në Bizantin e shek. X-XI.⁵¹

⁴⁷ Valentini, AAV, tom 8, nr. 2021: 1 qershor 1416.

⁴⁸ “*committendo in magnum onus et infamiam dominacionis nostre ac in vituperium dedecus et infamiam dicti sui regiminis*”, *po aty*.

⁴⁹ *Po aty*.

⁵⁰ Në këtë mënyrë, shumë krerë fshatrash e bashkësish u transformuan në pronjarë. Ky status i ri u siguronte pronjarëve një dinjitet më të lartë, edhe për shkak të detyrave specifike luftarake që ata duhej të kryenin në këmbim të pronjave. Shih: Ivan Božić, “Proniarii et capita,” *Zbornik Radova Vizantoloski Institut*, VIII/1 (1963): 61, i cili citon: G. Ostrogorsky, *Pronija, prilog istoriji feudalizma u Vizantiji i u juznoslovenskim zemljama* (Beograd: 1951), 161.

⁵¹ Sufflay, *Historia e shqiptarëve të Veriut*, 49; David Jacoby, *La féodalité en Grèce médiévale. Les Assises de Romanie* (Paris: Éd. Mouton et Cie, 1971), 248; Božidar Ferjančić, “Quelques significations du mot stratiote dans les chartes de basse

Pamalioët luajtën një rol vendimtar në shpartallimin e trupave të despotit serb, të cilat gjatë vitit 1422 mbajtën nën rrethim Shkodrën.⁵² Në një dëshmi të mëvonshme, ipeshkvi i Shasit deklaronte se kishte qenë ai që, pas vdekjes së Balshës III, më 1421, kishte afruar me Republikën veneciane disa bashkësi, ndër to edhe Pamalioët, që ndihmuan për t'ia rrëmbyer despotit serb Drishtin dhe mjaft territore të tjera në Zetë.⁵³ Këtë meritë ia atribuonte vetes edhe Jakob Seni, i cili, më 30 prill 1423, u paraqit përpara Senatit të Republikës së Venedikut si përfaqësues i komunës së Ulqinit. Në fjalën hyrëse, ai deklaroi se “kishte qenë faktori kryesor që arriti të bindë të viheshin nën autoritetin venecian Pamalioët, me të cilët mori pjesë në betejën fitimtare të zhvilluar kundër armiqve sllavë që kishin sulmuar Shkodrën”.⁵⁴ Për këtë rol të pretenduar prej tij, Senati vendosi t'i lidhte ulqinakut një pension prej 100 dukatësh në vit, që do të paguhej nga zyra e financave në Shkodër. Një tjetër shumë prej 300 dukatësh u dërgua për t'iu shpërndarë krerëve të Pamalioëve dhe të Trushëve, si shpërblim për trimërinë dhe për rolin e tyre në atë betejë.⁵⁵ Përkatësisht, provizione prej 300 e 200 dukatësh në vit iu premtuan edhe Gjon Kastriotit e Koja Zaharisë, me kusht që këta të mos ngrinin krye kundër Sinjorisë.⁵⁶

Gjithsesi, në vitin 1423, Pamalioët dhe shqiptarë të tjerë të atyre viseve ishin vënë nën autoritetin e Republikës.⁵⁷ Atëkohë, drejtimin e bashkësisë së Pamalioëve në rrethinat e Shasit e kishte marrë *vojvoda*,

---

Byzance,” ZRVI 21 (1982): 95-102; Pëllumb Xhufi, *Dilemat e Arbërit* (Tiranë: Pegi, 2006), 363-367.

⁵² “Pamalioiti... multum fuerunt favorabiles ut obtineremus intentionem nostram ad succurrendum civitati nostre Scutari”, Valentini, AAV, tom 11, nr. 2702: 16 III 1423; *po aty*, nr. 2721: “... Pamalios, cum quibus fuit ad obtentionem victoriae et conflictus dati Sclavis inimicis nostris existentibus contra Scutarum”.

⁵³ “comparverit Reverendus pater dom. Paulus Episcopus Suacensis, exponens quod pro acquisitione Drivasti et locorum Zente se exercuerit pro nostro dominio reducendo Pamalios et multum paysium ad obedientiam”, *po aty*, tom 18, nr. 4803: 11 prill 1443.

⁵⁴ “fuit potissima causa reducendi ad nostram obedientiam Pamalios cum quibus fuit ad obtentionem victoriae et conflictus dati sclavis inimicis nostris existentibus contra Scutarum”, *po aty*, tom 11, nr. 2721: 30 prill 1423.

⁵⁵ *Po aty*, tom 11, nr. 2752: 29 qershor 1423.

⁵⁶ *Po aty*, nr. 2702: 16 mars 1423.

⁵⁷ “pro illis Pamalioitis et aliis Albanensibus reductis ad obedientiam nostri domini”, *po aty*, nr. 2657: 7 janar 1423.

ose *kapiteni* Nikë Armani.⁵⁸ Nika, së bashku me Pjetër Rusin dhe të tjerë krerë pamaliotë, kishte ndikuar në lidhjen e bashkësisë së tyre me Republikën e Venedikut. Kjo i shpërbleu luftëtarët pamaliotë me pronja, të holla, si dhe me veshje, sigurisht “duke i favorizuar krerët me veshje më të shtrenjta se ato të Pamaliotëve të tjerë”.⁵⁹ Në shkurt të vitit 1424, Nika rezultoi i shpërngulur me familjen në Ulqin.⁶⁰ Një tjetër pronjar nga vendi i Pamaliotëve, Martin Gjini, ishte bërë pjesë e aristokracisë së Ulqinit.⁶¹ Ashtu si ai, edhe Armanët e vendosur në Ulqin në kohë të ndryshme, u përfshinë në patriciatin e Ulqinit, siç e dëshmojnë lidhjet e tyre familjare me familjet e para të qytetit, Brunët e Brutët.⁶² Martin Gjini, Nikë Armani e shumë Pamaliotë të tjerë kishin marrë si pronjë nga qeveritari venecian i Ulqinit, Françesk Goro, të gjitha pronat që iu konfiskuan “tradhëtarit” Nik Pjetër Gjini.⁶³ Më vonë, e veja e Nikës, pasi pranoi se i ndjeri, burri i saj, e kishte pësuar “ngaqë qe shkëputur nga besa veneciane”, i lutej Senatit që ta mëshironte dhe t’i ktheheshin asaj e fëmijëve, të zhytur në varfërinë më të thellë, disa vreshta, 250 hiperperë që i shoqi ia kishte dhuruar në pajë, si edhe 140 dukatë të trashëguara pas vdekjes së të ëmës. Ajo e përfundonte lutjen e saj duke kujtuar se “Sinjoria e konsideronte të paprekshme pajën e gruas dhe, gjithashtu, nuk lejonte që gruaja të paguante për fajet e burrit”.⁶⁴

⁵⁸ Valentini, AAV, tom 12, nr. 2843: 20 janar 1424; ASVe, *Capi del Cons. de Dieci: Lettere Rettori*, b. 278: Ulqin, 17 qershor 1545.

⁵⁹ “*quod debeant ipsi Pamalioti indui ad expensas nostri comunis, sed capita de melioribus panis quam alii*”, Valentini, AAV, tom 12, nr. 2843: 20 janar 1424. Në Europën feudale, sigurimi i veshjes ishte një nga detyrimet kryesore të kryezotit ndaj vasalëve të tij, shih: M. Bloch, *La società feudale* (Torino: Einaudi, 1976), 85, 177; Pëllumb Xhufi, *Skënderbeu, ideja dhe ndërtimi i shtetit* (Tiranë: Dituria, 2019), 163.

⁶⁰ Valentini, AAV, tom 12, nr. 2868: 24 shkurt 1424.

⁶¹ *Po aty*, tom 19, nr. 5251.

⁶² Malcolm, *Agjentë Perandorakë*, 49.

⁶³ Valentini, AAV, tom 12, nr. 2986: 5 korrik 1425.

⁶⁴ “*cum quondam vir suus se retraxerit ab obedientia nostri domini vir nobilis ser Franciscus Guoro qui fuit Provisor Dulcigni fecit cuncta sua bona confiscari que ut videtur postea dispensavit inter Pamalios propter quam dispensationem dicta paupercula est privata aliquibus suis vineis et yperperis ducentis quinquaginta, quas et que quondam viro suo dedit in dotem, et ulterius privata est quadam dimissoria ducatorum centumquadrtingenta que sibi pervenerunt ex morte matris sue. Pro quibus..supplicavit ut cum dominatio nostra semper fuerit consueta reservare dotes mulierum et nunquam voluerit mulieres portare iniquitatem virorum suorum,*

Në kuadrin e ndryshimeve që solli fitorja e aleancës veneto-shqiptare mbi despotin serb, më 3 shkurt 1424, Senati i Venedikut u rikonfirmoi vëllezërve Nikë e Gjergj Arman Pamalioi disa koncesione akorduar atyre nga venecianët në vitin 1422. Për më tepër, Senati vendosi t'u dhuronte atyre një shtëpi në qendër të qytetit të Shasit. Shtëpia i ishte sekuestruar fisnikut Pjetër Nika, i cili ishte dëbuar nga qyteti si mbështetës i despotit serb, Stefan Lazareviç.⁶⁵ Nikë Pamalioi bashkë me njerëzit e tij “mund të vinin e të banonin në atë shtëpi në rast se ndodhte që të dëboheshin nga fshati i tyre”.⁶⁶ Ky saktësim i fundit provon se autoriteti i Nikës, ashtu si edhe ai i Dukë Letit para tij, nuk ishte i pakontestuar brenda përbrenda bashkësisë së Pamalioëve. Fakti që ai vetë, si vëllai më i madh, ishte zhvendosur për të banuar në Ulqin, ndërsa synonte të merrte edhe në Shas një shtëpi, tregon se *vojvoda* Nikë e ushtronte autoritetin mbi Pamalioët nëpërmjet vëllait të tij më të vogël, Gjergjit, i cili vijonte të banonte mes njerëzve të tij. Kështu, forca e vojvodë Nikë Armanit buronte kryesisht nga marrëdhëniet e privileguara që ai kishte krijuar me venecianët, zotër të Ulqinit, të cilët e kishin graduar si *kapiten* (vojvodë) me detyrë mbajtjen nën kontroll të territorit dhe të popullsisë përreth qytetit. Në këtë cilësi, bashkë me shtëpinë, Nikë Armanit iu dha në përdorim edhe një vresht, që gjithashtu i përkiste Pjetër Nikës. Venecianët i kaluan Nikë Armanit si pronjë edhe fshatin Bardhonjë, të cilin despoti Stefan Lazareviç ia kishte dhënë dikur një besniku të tij, “shkjaut Nikolla Zauli” (*Nicola Zauli sclavus*).⁶⁷

Nëse autoriteti dhe pasuria e Dukë Letit në fillimet e shek. XV u afirmuan falë pozicionimeve të tij oportune në konfliktin e zgjatur mes Balshës III dhe Venedikut, roli dhe rëndësia e Nikë Arman Pamalioit në vitet pasardhëse u përcaktuan nga aleanca e tij me venecianët kundër despotit serb Stefan Lazareviç. Megjithatë, shumë shpejt, mes Venedikut dhe despotit serb Stefan Lazareviç u arrit një paqe, e cila u nënshkrua më 12 gusht 1423, “përballë kullës veneciane të Shirgjit”. Marrëveshja i linte Republikës së Venedikut qytetin e Shkodrës me rrethina, Ulqinin,

dignemur sibi compati cum sit paupercula et vivat miserabiliter et habeat multos filios inter quos duas filias magnas”, po aty.

⁶⁵ *Po aty*, nr. 2850: 3 shkurt 1424.

⁶⁶ “*et si ipsi expelerentur de paesio habeant domum Petri de Nicho, que est ad plateam apud lobiam*”, *po aty*.

⁶⁷ *Po aty*; *I Libri Commemoriali della Repubblica di Venezia*. Regesti, tomo IV (Venezia: Istituto per gli Studi Adriatici, 1896), nr. 128, f. 47-48.

Kotorrin dhe gjithë territoret në krahun e majtë të rrjedhjes së Bunës. Nga ana tjetër, despoti Stefan Lazareviç dhe i nipi, Gjuragj Brankoviç do të mbanin Tivarin, Budvën dhe Drishtin. Njeriu besnik i venecianëve, Andrea Humoj, pronjar i një fshati me 100 shtëpi në malësinë mbi Drisht, do të qëndronte nën varësinë e *vojvodës* së Drishtit, mëkëmbësit të Lazareviçit, të cilit do t'i shlyente edhe detyrimet. Ky status i ndërmjetëm i Humojt, mes Republikës dhe despotit serb, zot i Drishtit, do të vijonte derisa palët të binin në ujdi për një shkëmbim territoresh, me ç'rast Humoijt do t'i jepej një pronjë e barasvlershme në zonën e Shkodrës. Më tej, kufiri mes zotërimeve të Venedikut dhe atyre të despotit serb ndiqte një vijë të qartë ndarjeje përgjatë rrjedhës së lumit Buna. Kjo shpallej zonë e çmilitarizuar dhe, si despoti në bregun verior të lumit, ashtu edhe Venediku në bregun jugor të tij, duhej të rrëzonin fortifikatat e ndërtuara gjatë viteve të luftës ndërmjet tyre. Palët duhej të kthenin të arratisurit nga territoret respektive dhe të lejonin lëvizjen e lirë të mallrave, pa u shkaktuar vështirësi e pengesa tregtarëve. Pronarët që zotëronin toka në territoret e huaja do të vazhdonin t'i gëzonin ato edhe më tej, duke i paguar, natyrisht, detyrimet shtetit përkatës. Përsa i përket bashkësisë së Pastrovikëve, që ndërkohë kishte pranuar sovranitetin venecian, statusi i tyre mbetej për t'u vendosur pas bisedimeve të mëtejshme. Megjithëse autoritetet veneciane u kishin premtuar Pastrovikëve e Pamalioëve se do t'i përfshinin edhe ata në një paqe eventuale me despotin serb,⁶⁸ marrëveshja e bërë me këtë të fundit nuk i përmend fare këto bashkësi. Aty trajtohej vetëm rasti i Nikë Armanit, kreut të Pamalioëve, i cili, gjatë periudhës së armëpushimit që i parapriu nënshkrimit të paqes, kishte vrarë tre njerëz të Gjuragj Brankoviçit. Për të u vendos që të banonte në një vend 100 milje larg Shkodrës, derisa Sinjoria të merrte një vendim për dënimin e tij.⁶⁹ Edhe pas dy vjetësh, në bisedimet për paqe mes Venedikut dhe Gjuragj Brankoviçit, nipit dhe trashëgimtarit të Stefan

⁶⁸ Një muaj përpara nënshkrimit të paqes ndërmjet përfaqësuesve të dogjit të Venedikut dhe të despotit të Serbisë, në korrik 1423, Senati porosiste që në atë paqe të përfshiheshin edhe Pamalioët e Pastrovikët, të cilëve u ishte premtuar një gjë e tillë (*quod in dicta pace teneatur ponere Pamalios et Pastrovichios, quibus promissum est de ponendo eos in pace predicta*), Valentini, AAV, tom 11, nr. 2781: 13 korrik 1423.

⁶⁹ “*chel dito Nicha Herman non debia stare, ne habitare apresso a Scutari a cento megia per fina a tanto che per la prefata inclita Sig.ia non seria fato somma soura el dito vaiuvoda Nicha*”, po aty, nr. 2805: 12 gusht 1423.

Lazareviçit, pala serbe vijoi të kërkonte me këmbëngulje kapjen dhe ndëshkimin e Nikë Armanit.⁷⁰

Ndërkohë, Nikë Armani jetonte në Venecie. Senati e dinte se periudha e paqes me despotin do të përfundonte një ditë, prandaj urdhëroi që Nikë Armani të sillej e të vendosej fshehurazi në atë qytet, ku do të mbahej me shpenzimet e shtetit nga gjashtë muaj deri në një vit. Nikës do t'i paguheshin 10 dukatë në muaj për veten dhe dy shërbëtorët e tij. Gjatë asaj kohe, edhe familja e Nikës në Ulqin do të mbështetej financiarisht nga shteti venecian.⁷¹ Presionet e despotit serb për të dënuar Nikë Armanin vijuan edhe më tej, derisa, në shtator 1425, kur rrethanat u kthyen në favor të venecianëve, Senati vendosi t'i pritej shkurt despotit, se “ndaj Nikë Armanit Sinjoria veproi ashtu si ju duk asaj e arsyeshme”.⁷² Kështu, çështja konsiderohej e mbyllur. Paskëtaj, Nikë Armani u vendos në Shkodër, ku, bashkë me të vëllanë, Gjergjin, dhe djalin e tij të rritur, figuron në listën e pronjarëve të angazhuar në mbrojtjen e qytetit dhe të rrethinave të tij. Në vitin 1425, venecianët e panë të arsyeshme të tregoheshin më të kujdesshëm ndaj Pamalioëve, si edhe ndaj fqinjëve të tyre, Pobratëve dhe Trunshëve. Të gjithë këta u përjashtuan nga detyrimi për të paguar të dhjetën e prodhimit të tokave që u ishin dhënë në pronjë nga Sinjoria. Prej asaj kohe, ata do të duhej të paguanin vetëm një dukat dhe një mod grurë në vit.⁷³ Gjithashtu, tokat e dhëna në koncesion mund t'u kalonin në përdorim edhe bijve të tyre, në rast se këta respektonin kushtet, dorëzonin rregullisht detyrimet përkatëse dhe, sigurisht, i qëndronin besnikë Republikës së Venedikut.⁷⁴ Në këtë mënyrë hidhej një hap drejt kthimit të tokave të dhëna në përdorim të përkohshëm kundrejt kushteve të caktuara (pronja), në zotërime të përhershme dhe të trashëgueshme. Masa synonte, sigurisht, krijimin e një

⁷⁰ “*quod procedatur contra Nicham Armano*”, Valentini, AAV, tom 12, nr. 2999: 20 gusht 1425.

⁷¹ *Po aty*, nr. 2868: 24 shkurt 1424.

⁷² “*responsum fuit quod per nostrum dominium fuerat processum contra ipsum Nichermar [sic!], për: Nik Arman – P. Xh.], prout nostro dominio apparuit convenire*”, *po aty*, nr. 2990: 17 korrik 1425.

⁷³ *Po aty*, nr. 3003: 3 shtator 1425.

⁷⁴ “*quod concessiones per nos eis facte de territoriis que habent sicut facte sunt solum ad ipsos se extendant ad eos et filios suos legitimos qui post eorum mortem ea habeant cum illis incarico et condicionibus quibus ipsa tenent presentialiter ipsi eorum patres servientibus ipsis fideliter nostro dominio*”, *po aty*, nr. 2990: 17 korrik 1425.

shtrese të qëndrueshme pronarësh, të lidhur pazgjidhmërisht me regjimin venecian, e pra, besnike e tij.

Masat e mësipërme tregonin se Sinjoria kishte filluar të ndiente shenja pakënaqësie te kreu i Armanëve dhe te Pamaliotët e tjerë, të cilët kishin dhënë gjithçka në favor të saj gjatë konfliktit me despotin serb Stefan Lazareviç. Këtë ndjenjë pakënaqësie e kishte shprehur pikërisht më 17 korrik 1425 vojvoda Nikë Armani, kur i ishte ankuar Senatit se, kundrejt pronave që u përkisnin Armanëve dhe që këta ia kishin dhënë Sinjorisë aty e ndonjë vit më parë, kjo e fundit u kishte kthyer në formë pronje veçse një pjesë fare të vogël. Prandaj, Nika kërkonte që, ose t'u jepej atyre si pronjë edhe pjesa e mbetur e pronave të dorëzuara, ose të pajtoheshin ai vetë, i vëllai dhe djali si kalorës në trupat veneciane kundrejt pagës që merrnin edhe kalorësit italianë. Ndryshe, ata nuk ishin në gjendje të mbanin familjet e tyre.⁷⁵ Senati vendosi për këtë zgjidhje të fundit. Në fakt, në vitin 1438 mësohet se vëllai i tij, Gjergj Armani, bashkë me nipin, djalin e Nikës, i cili ndërkohë kishte vdekur, vijonin të shërbenin si kalorës të paguar në trupat veneciane në Shqipëri.⁷⁶ Por pikërisht atë vit, kont-kapiteni venecian i Shkodrës ua kishte ndërprerë pagesën “pasi ata nuk banonin në Shkodër” (*quia non habitabant in Scutaro*). Armanët e konsideronin këtë masë të padrejtë, pasi tri pagat e kalorësve u ishin akorduar atyre për shkak të pronave të falura shtetit dhe për shkak të besnikërisë së treguar prej tyre ndaj shtetit venecian, *e jo për ndonjë arsye tjetër*.⁷⁷ Me këto fjalë të fundit, Armanët donin të thoshin se, në rastin e tyre dhënia e pronjës nuk gjeneronte detyrimin e kryerjes së shërbimit ushtarak. Në fakt, Armanët nuk thoshin të gjithë të vërtetën.

⁷⁵ “*Cum ad nostram comparverit presentiam fidelis noster Nicha Erman Pamaliotus aggravans se quod in contracambium territoriorum suorum amissorum nundum habuerit nisi unam minimam partem et supplicavit quod dignaremur providere, quod habeat contracambium eius quod restat de territoriis nostris juxta concessionones nostras, vel quod ei concedamus tres equos ad latinam unum pro se unum pro fratre suo et terciūm pro eius filio, ut se et familiam suam valeat sustentare*”, po aty, nr. 2991: 17 korrik 1425.

⁷⁶ “*cum nostra dominatio, pro concambio possessionum et bonorum que idem Nicha et sui relinquerunt, quando venerunt ad nostram obedientiam dederit illis stipendium trium equorum ut servirent nostro dominio cum personis suis et equis tribus*”, po aty, nr. 3839: 31 maj 1438.

⁷⁷ “*stipendium dictorum equorum potius pro contracambio sibi datum fuerit et pro fidelibus operibus suis, quam pro alia causa*”, Valentini, AAV, tom 16, nr. 3839: 31 maj 1438.

Edhe pse nuk e konsideronin veten të tillë, ata kishin pranuar statusin e *pronjarit*, ashtu si shumë krerë të tjerë fshatrash e bashkësish. Vërtet, i kishin dorëzuar shtetit venedikas pronat e tyre, të cilat me gjasë nuk ishin në gjendje t'i mbanin, por, siç edhe u tha më sipër, në këmbim kishin marrë, në cilësinë e pronjës (d.m.th. të pronës së përkohshme e të kushtëzuar me shërbim ushtarak), ara dhe vreshta që u ishin sekuestruar armiqve të Republikës. Sigurisht, ata gëzonin një pjesë të mirë të të ardhurave që nxirreshin prej tyre, për çka i detyroheshin shtetit çdo vit të dhjetën e prodhimit, një mod grurë dhe një dukat ari.⁷⁸ Por nuk duhej të kalonte shumë kohë që të kuptohej se sistemi i pronjës gjente vështirësi të mëdha për t'u zbatuar. Në fakt, zbatimi i sistemit të pronjës kishte ndeshur në pakënaqësinë e të gjithëve qysh me vendosjen e sundimit venedikas. Kështu, më 30 prill 1423, komuna e Ulqinit i kërkoi Senatit që “askush të mos pretendonte të merrte në pronjë toka të asaj komune” (*algun non habia cason de domandar in pronia terren del nostro confin*).⁷⁹ Ajo denonconte rastin e disa Pamalioëve që ishin shquar në betejën për mbrojtjen e Shkodrës “nga sulmet e armiqëve sllavë” dhe për këtë arsye ishin pajisur nga Sinjoria me pronja në territorin që i përkiste komunës së Ulqinit.⁸⁰ Senati vendosi që ato pronja t'i ktheheshin komunës, kurse pronjarët e tyre, Pamalioët, të kompensoheshin me pronja të barasvlershme tjetërkund ose të shpërbleheshin me një kalë e me një pagë mujore si kalorës në shërbim të Republikës.⁸¹ Mirëpo, siç u cek më sipër, deri në vitin 1925 qeveritarët venecianë nuk kishin zbatuar as njërën dhe as tjetrën zgjidhje të ofruar nga Senati. Pakënaqësi e konflikte edhe më të thella shkaktoheshin kur toka e dhënë në pronjë i ishte sekuestruar një personi privat nën akuzën e bashkëpunimit me armiqtë e Republikës. Por kishte raste kur kjo akuzë rezultonte e rremë. Nga ana tjetër, në kushtet kur situata luftarake ndryshonte nga dita në ditë në favor të Republikës apo të despotit Stefan Lazareviç, pronjarët e rinj detyroheshin t'i braktisnin pronjat e sapomarra, që u kalonin pronarëve të parë, të cilët ktheheshin me ushtritë fitimtare. Dokumenti i cituar bën të ditur se tre Armanët – Nika, djali i tij dhe vëllai i tij Gjergji – ishin

⁷⁸ *Po aty*, tom 12, nr. 3003: 3 shtator 1425.

⁷⁹ *Po aty*, tom 11, nr. 2722: 30 prill 1423.

⁸⁰ *Po aty*, nr. 2722: 30 prill 1423.

⁸¹ “*possint dare de territoriis et possessionibus deinde totidem que sint equivalentia illis territoriis aut possessionibus per ipsum ser Franciscum eis datis vel providere ipsis de equis ad Albanensem aut soldo sicut melius facere poterunt*”, *po aty*.

caktuar për mbrojtjen e kështjellës së Shkodrës dhe të territorit të saj, gjë që e bënte të domosdoshme që ata të banonin pikërisht në Shkodër. Por, kont-kapiteni i Shkodrës ankohej se ata nuk kishin pranuar të banonin aty. Me sa duket, i tërhiqte vendlindja ose preferonin ta kalonin kohën sa në qytetet e Ulqinit dhe të Shasit, ku zotëronin edhe banesa, aq edhe, ndonjëherë, në Shkodër, ku merrnin pagën si kalorës në shërbim të Republikës, por pa u angazhuar konkretisht në mbrojtjen e qytetit dhe të rrethinave të tij. Statusi i pronjarit, me sa duket, nuk i kënaqte Armanët dhe, më 1425, Senati vendosi t'i merrte me të mirë, duke i liruar nga detyrimi i së dhjetës. Me këtë rast mësohet se ata nuk kryenin as shërbim efektiv ushtarak, detyrimi kryesor i pronjarit, për çka merrnin edhe një pagë mujore. Megjithatë, për të mos i humbur Armanët, kont-kapiteni i Shkodrës kishte propozuar që, në rast se ata do të vijonin të jetonin jashtë Shkodrës, ta kryenin aty ku banonin shërbimin si kalorës dhe të paguheshin me shtatë hiperperë në muaj. Nëse, përkundrazi, do të vendoseshin me banim në Shkodër, do të merrnin, njësoj si pronjarët e tjerë, pagën përkatëse, e cila ishte më e lartë se e para.⁸²

Në vitin 1438, një dokument venecian flet “për të ndjerin Nik” (*quondam Nicha*), provë kjo, se para asaj date vojvoda Nikë Armani nuk ishte më ndër të gjallët.⁸³ Burime të mëvonshme tregojnë se marrëdhëniet e Armanëve dhe të Pamalioëve të tjerë me Venedikun nuk ishin më ato të parat. Në korrik 1446, kur edhe vëllai i Nikës, Gjergji, nuk jetonte më, djali i këtij, që mbante emrin e të ungjit, Nikë Armani, bashkë me Martin Gjinin, një fisnik pamalio me banim në Ulqin, dhe me një pamalio të tretë, Llazar Bossanin, i kërkuan Sinjorisë t’u kthente pronat patrimoniale që ia kishin kaluar asaj në kohët e vështira të konfliktit me despotin serb Stefan Lazareviç, rreth vitit 1423.⁸⁴ Atëkohë, pasardhësi i despotit Stefan, Gjurgj Brankoviçi, sundonte në një pjesë të Kosovës si vasal i dobët i Sulltanit dhe në Krujë ishte ngjitur ylli i Gjergj Kastriot Skënderbeut. Nuk ka ndonjë të dhënë se cili ishte qëndrimi i Armanëve në konfliktin e gjatë mes heroit shqiptar dhe Republikës së Venedikut, i zhvilluar për

⁸² “*quod fiat dictis Pamaliois sicut consulit presens rector Scutari, videlicet quod si continue stabunt extra, et servierint cum tribus equis, sicut hucusque servierunt, habere debeant septem hyperpera pro quolibet in mense, sicut habent illi equites qui stant extra, et si continue stabunt in Scutaro, habeant stipendium quod habent equites, qui stant inter civitatem*”, Valentini, AAV, tom 16, nr. 3839, f. 28: 31 maj 1438.

⁸³ *Po aty*, nr. 3839: 31 maj 1438.

⁸⁴ *Po aty*, tom 19, nr. 5251: 26 korrik 1446.

zotërimin e Durrësit, Shkodrës, Lezhës, Drishtit, Danjës, Ulqinit e Tivarit, qytete të cilat Republika ua kishte rrëmbyer, njërin pas tjetrit, Topiajve, Balshëve, Zahariajve e Dukagjinëve.⁸⁵

Pas rënies së Shkodrës në duart e turqve osmanë, më 1479, njëfarë Stefan Armani ishte ndër pinjollët e paktë të familjes që vijoi të banonte në Shkodër. Por, në vitin 1501, venecianët e arrestuan atë në Tivar dhe e burgosën nën akuzën se ishte agjent i turqve.⁸⁶ Ndërkohë, një pjesë e Armanëve të Shkodrës u vendos në Ulqin. Më 1505, në listën e anëtarëve të Këshillit të Ulqinit regjistrohet një Gjergj Armani, i cili mbante titullin vojvodë, të trashëguar tradicionalisht nga anëtarët e familjes Armani, dhe në këtë cilësi drejtonte forcat e mbrojtjes së qytetit e të territorit përreth.⁸⁷ Më 1545 përmendet si vojvodë i Pamaliotëve Nikë Armani, i cili gjithashtu jetonte në Ulqin.⁸⁸ Në vitin 1582, pas Nikë Armanit të fillimit të shek. XV dhe këtij Nikë Armani të ri, shfaqet një tjetër person me këtë emër. Ky Nikë Armani, me gjasë nip i Nikës së vitit 1545, vijonte të prezantohej me titullin e vojvodës e të kreut të Pamaliotëve. I larguar nga Ulqini pas pushtimit osman, Nika përshkruhet nga venecianët si “një nga personat kryesorë të qytetit, vojvodë e krë i Pamaliotëve”.⁸⁹ Po atë vit për të thuhej se ishte “fisnik i Ulqinit” (*Zorzi Armani nobile de Dolcigno*)⁹⁰. Në Ulqin kishte jetuar deri në pushtimin e qytetit edhe Andrea Armani, klerik. Ai prezantohej si “shqiptar nga Shkodra” (*io povero prete Andrea Armani Albanese di Schutari*)⁹¹. Në një letër drejtuar Senatit të Venedikut më 22 tetor 1575, Andrea rrëfen se në vitin 1571 kishte braktisur pronat e tij, mes të cilave edhe abacinë e Shën Gjergjit në breg të Bunës, dhe se, me 400 vullnetarë shqiptarë të mbledhur nga ai vetë, kishte luftuar kundër turqve për mbrojtjen e Ulqinit dhe më pas të Kotorrit. Në këto luftime humbën jetën i ati dhe njëri prej vëllezërve të tij.⁹² Sipas rrëfimit

⁸⁵ Xhufi, *Skënderbeu, ideja dhe ndërtimi i shtetit*, 172-176.

⁸⁶ Shih: Zamputi, *Dokumenta për historinë e Shqipërisë*, pj. II, 273.

⁸⁷ Malcolm, *Agjentë Perandorakë*, 49.

⁸⁸ “*Nica Armani asserto Vaivoda de Pamaliotti*”, ASVe, *Capi del Consiglio de Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche*, busta 278: Ulqin, 17 qershor 1545.

⁸⁹ “*essendo egli di principali della cita, vaivoda et capo di Pamaliotti*”, ASVe, *Senato Mar*, filza 80: 19 mars 1582.

⁹⁰ ASVe, *Senato Mar*, filza 80: 19 mars 1582; Malcolm, *Agjentë Perandorakë*, 49.

⁹¹ ASVe, *Senato Mar*, filza 64: 22 tetor 1575.

⁹² “*credo si debbano esser notissimi quando io nel tempo della prossima passata ghuera, abbandonando ogni sorte di substantia et facultà che avei in Albania et l'abbatia di S. Zorzi qual posedeva et posponendo il pericolo della propria vita, di*

të Andreas, në atë rast, ai dhe vëllezërit “kishte vrarë me duart e tij jashtëzakonisht shumë turq”.⁹³ Më vonë, prifti Andrea Armani rezultoi i regjistruar në radhët e garnizonit të Kotorrit, ku, bashkë me shqytarin e tij, merrte një pagë prej 6 dukatësh në muaj. Andrea ishte ngarkuar nga venecianët edhe me detyra jashtë territorit të Kotorrit, si atëherë kur, me 15 luftëtarë shqiptarë, shkoi në mbrojtje të ishullit Paksos, përballë Pargës në Arbërinë e Poshtme.⁹⁴ Një tjetër klerik nga kjo familje, Dukë Armani, përmendet më 1584 në Itali, por kësaj radhe në rolin e njeriut të fesë dhe të kulturës, e jo të armëve, siç ishte rasti i përmendur i priftit luftarak Andrea Armani. Ky dhe dy misionarë të tjerë shqiptarë u nisën atë vit për në Shqipëri, të ngarkuar me 500 libra katekizmi në gjuhën shqipe. Në vitin 1590 mësohet se kleriku Dukë Armani u emërua ipeshkëv i Shkodrës.⁹⁵ Emri *Dukë* i tij, tregon se tek Armanët, ashtu si edhe në familje të tjera shqiptare të shtresës së lartë, trashëgohej nga breznia në brezni një numër i vogël emrash personi. Nga ana tjetër, emri *Dukë* na njeh edhe me një dukuri tjetër: atë të përzgjedhjes së emrit nga titullaturat ushtarake apo nga personalitete të shquara të botës bizantine, sllave, perëndimore e gjithashtu shqiptare, që ushtronin magji të veçantë të shqiptarët luftarakë. Në fakt, mes tyre ndeshen emra të tillë si Dukë,

---

parenti et fratelli qual povero mio padre ed uno fratello, per questa occasione furno crudelmente da Turchi morti, et uno fratello con una meschina surella, fatti schiavi; fui quello che sollevai in magior parte essi Albanesi, sostentai per alquanto l'insolito in quelli paesi di nemici Turchi, con uccisione di assaissimi di loro per le mie mani et di mei fratelli, sicome del tutto puo Vra. Ser.tà maggiormente esser fatta chiara per fede di vostri Cl.mi representanti, ultimamente ridotto da magior moltitudine e forza in Dolcigno con Albanesi 400 et de li poi à Cataro sempre alli servitii soi”, ASVe, Senato Mar, filza 64: Venecie, 22 tetor 1575.

⁹³ “fui quello che sollevai in magior parte essi Albanesi, sostentai per alquanto l'insolito in quelli paesi di nemici Turchi, con uccisione di assaissimi di loro per le mie mani et di mei fratelli”, ASVe, Senato Mar, filza 64: Venecie, 22 tetor 1575.

⁹⁴ “dove de ordine di Vra Ser esendo io rimesso al Cl.mo Proveditor di Cataro à provedermi per mio sostentamento, mi fù stituito con tenir uno ragazzo di stipendio schudi sei al mese [...] in questo tempo ancora fui mandato de ordine del Cl.mo Proveditor Generale, Grimani, alla custodia dell'Isola di Paxo, deputandomi Albanesi quindece in mia compagnia, dove io ben'et honoratamente mi adoperai”, ASVe, Senato Mar, filza 64: Venecie, 22 tetor 1575.

⁹⁵ Matteo Mandalà, “Su un catechismo in albanese della seconda metà del '500,” në *Sprache und Kultur der Albaner. Zeitliche und räumliche Dimensionen* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2015), 429, shën. 32.

Kont, Kontostabël, Sebast, Kasnec, Knjez, Piro, Skënderbej, Vladik, Admiral, Komnen, Mbret etj.⁹⁶

Në vitin 1582 mësohet historia e Gjergj Armanit, “nobile de Dulcigno”.⁹⁷ Sipas rrëfimit të gruas së tij, Marjetës, Gjergji kishte ndërruar jetë pikërisht atë vit, “duke e lënë atë qyqe, pa atdhe, pa plang e katandi”.⁹⁸ Ishte bërë vojvodë dhe kréu i Pamalioëve pas vdekjes së të atit, më 1550. Më vonë, i zhvendosur në Ulqin, Gjergji i kishte shërbyer besnikërisht Republikës së Venedikut: bashkë me dhjetë Pamalioëtë të tjerë kishte shoqëruar dhe kishte mbrojtur nga piratët e Vlorës dhe të Durrësit anijen e kapitenit të flotës veneciane Piero Emo, gjatë një misioni të këtij të fundit në Lindje; më vonë ishte dërguar të luftonte kundër një skuadre anijesh turke, të komanduara nga detari i famshëm Karakoca, të cilat kishin zbarkuar në Gjiranë, afër Ulqinit. Me atë rast, Gjergj Armani i kishte zbrapsur ata, kishte vrarë 35 turq dhe kishte liruar disa robër të krishterë. E veja e Gjergj Armanit vijon rrëfimin e saj, duke thënë se, kur nisi lufta e hapur me Portën e Lartë më 1570 dhe Ulqini u godit nga një epidemi e rëndë murtajeje, Gjergj Armani u emërua inspektor i shëndetësisë dhe “bashkë me vartësit e tij punoi ditë e natë për të pastruar qytetin, pa pyetur se rrezikonte jetën e tij, mjaft që të shpëtonte jetën e ushtarëve, ndërkohë që i duhej të zbrapste edhe sulmet e armiqve jo vetëm kundër qytetit, por edhe kundër fshatrave

⁹⁶ Luigi M. Ugolini, “Pagine di storia veneta ai tempi di Scanderbeg e dei suoi successori,” *Studi Albanesi* III-IV (1933-1934): 15; Pëllumb Xhufi, *Nga Paleologët te Muzakajt. Berati dhe Vlora në shek. XII-XV* (Tiranë: Botimet 55, 2009), 261-262; ASVe, *Dispacci Corfù*, busta 30: 20 shkurt 1663 (*Mbreti Pasha*); ASVe, *Senato Mar*, reg. 16, fol. 80^v (*Knjezi Bua*); ASVe, *Senato Mar*, filza 2: 28 qershor 1546 (*Sebast Helmi*); ASVe, *Senato Mar*, reg. 16, fol. 43^r (*Kondostabël Zoica*); Valentini, *AAV*, tom 8, nr. 2107/31 (*Vladik Hoti*); ASVe, *Sen. Mar*, reg. 16, fol. 85^v (*Piro Humoj*); Injac Zamputi, *Dokumenta të shek. XV për historinë e Shqipërisë*, vëll. IV, pjesa I (1479-1499), (Tiranë: Universiteti Tiranës, 1967), nr. 218 (*Stefano che regna a Montenegro et Scanderbech terzo fratello*). Përveç këtij pinjollit të Gjurash-Cërnojeviçëve të Malit të Zi, emrin Skënderbe e mbante në shek. XVI edhe një trashëgimtar i Dukagjinëve, shih: Giovanni Musachi, “Breve memoria de li discendenti de nostra casa Musachi,” në Charles Hopf, *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues* (Berlin: Librairie de Widmann, 1873), 284.

⁹⁷ ASVe, *Senato Mar*, filza 80: 19 mars 1582.

⁹⁸ “*detto mio marito restò schiavo de Turchi nella guerra passata della perdita de Dolcigno, onde essendo rimasta vedova priva della patria et della facultà*”, po aty.

përreth, të cilat i mbrojti me 200 trimat e tij duke vrarë shumë sosh gjatë përleshjeve e duke dorëzuar si trofé kokat e prera të tyre”.⁹⁹

Një e dhënë tjetër interesante për Armanët është ajo e vitit 1624. Bëhet fjalë për dëshminë e një banori të Budvës, Nikolet Markoviç, dhënë përpara autoriteteve veneciane. Ai ishte, me gjasë, pjesëtar i bashkësisë Markoe, etnikisht e përzier, që popullonte hapësirën mes Ulqinit e Tivarit. Markoviçi, i cili dyshohej se ishte agjent i mbretit të Napolit, dëshmoi me atë rast se ishte i martuar prej tridhjetë vjetësh me një grua nga familja Armani. Prindërit, motrat e vëllezërit e saj kishin vdekur, të afërm të tjerë kishin emigruar në Istrië para tre vjetësh. Vijonte të jetonte në Arbëri vetëm ndonjë pinjoll i rrallë i asaj familjeje. Një prej tyre, të cilin Markoviçi në fjalë e kishte vizituar pak kohë më parë, banonte në Shën Gjergj, buzë rrjedhës së Bunës.¹⁰⁰ Pak më herët, në vitin 1610, arqipeshkvi i Tivarit, Marin Bizzi, takonte në fshatin Shën Gjergj të Shasit, buzë lumit Buna, priftin Thoma Armani.¹⁰¹ Kujtojmë se, në vitin 1571, manastiri i Shën Gjergjit, buzë Bunës, bashkë me pronat e tij, i përkiste abatit Andrea Armani. Ka arsye të dyshojmë se edhe këta Armanë të viteve 1610 dhe 1624 duhet të kenë qenë të afërm të tij, ndoshta trashëgimtarë të manastirit dhe të pronave të tij. Kryesisht klerikë ishin edhe pinjollët e fundit të familjes Armani që përmenden në vijim nga dokumentacioni venecian dhe ai papal. Siç u cek më sipër, Marin Bizzi, arqipeshkëv i Tivarit, flet më 1610 për Thoma Armanin, famullitar i fshatit Shën Gjergj, buzë Bunës. Në vitin 1658, ipeshkvi i Shkodrës, Pjetër Bogdani, relatonte se në fshatin Corni (shqip: Brijë), i cili, bashkë

⁹⁹ “*per la gran peste acaduta in quella città l’anno del 1570 [...] fù deputato sig. alla sanità nel qual importante maneggio intrepidamente ha ateso giorno e notte facendo nettar la città con manifesto pericolo della morte provedendo di continuo al viver di soldati et a reprimer l’audacia de nemici [...] et similmente essendo venuto alquante ville alla devotione di Vra Ser fù mandato con 200 soldati alla difesa di quelle [...] et molte volte portava delle teste de nemici aquistate nelle continue scaramuzze*”, ASVe, Senato Mar, filza 80: 19 mars 1582.

¹⁰⁰ “*respose io son mandato in Albania a S. Zorzi in la Bogiana e mia moglie è di casa Armani, ha parenti in Albania e credo che siano trenta anni che hò moglie...[...] I fratelli, il Padre e la madre, et i più congiunti di detta mia moglie sino morti, alcuni altri suoi parenti sono passati ad habitar in Istria già tre anni, ma non sò dirvi in che luoco particolarmente. Add.to se hà parenti per via di moglie in altri luochi che in Albania, respose non sò che n’habbia altrove, altro che uno ancora à San Zorzi*”, ASVe, Inquisitori di Stato: Dispacci dai Provveditori Generali in Dalmazia ed Albania, busta 274: Zara, 23 nëntor 1624.

¹⁰¹ Bartl, *Albania Sacra*, 128.

me Shën Gjergjin formonin një famulli, shërbente prifti Thoma Armani (*Thomaso Harmanni*).¹⁰² Vështirë që ky të ishte i njëjti me famullitarin me të njëjtin emër, i përmendur në vitin 1610. Në fakt, pas trembëdhjetë vjetësh, më 1671, vizitatori apostolik Stefano Gaspari e takoi këtë Thoma të dytë, i cili, sipas tij, ishte 60 vjeç dhe shërbente në kishën e Shën Gjergjit prej 36 vjetësh.¹⁰³ Më 1678, si edhe më 1682, Armani vijonte të shërbente në kishën e Shën Gjergjit, në fshatin me të njëjtin emër, buzë rrjedhës së poshtme të Bunës.¹⁰⁴

Në atë kohë, Armanët kishin përfunduar rrugën e emigrimit drejt zotërimit venecian të Istrias, një rrugë e nisur pas rënies së Ulqinit dhe Tivarit në duart e turqve osmanë (1571). Për një ikje masive të Armanëve dëshmon dokumenti i vitit 1624, i cituar këtu, i cili e vendos këtë ngjarje tre vjet më herët, në vitin 1621.¹⁰⁵ Në fakt, më 21 shtator 1622 mësohet se bëhej fjalë për tetë familje, të prira nga “prifti shqiptar Gjergj Armani” (*Padre Zorzi Arman Albanese*), të cilat ishin lejuar nga autoritetet istriane të vendoseshin në zonën e Kanalit Cherin (Garin), ku duhej të krijonin një fshat të ri.¹⁰⁶ Sigurisht, Armanët, si gjithë shqiptarët e tjerë, nuk gjetën një pritje miqësore nga vendasit, në një vend si ai i Istrias, i varfër, i braktisur, i lënë djerrë dhe prë e grabitësve. Pikërisht nga një bandë e tillë, e përbërë prej tridhjetë stratiotësh shqiptarë të çmobilizuar, u sulmuan më 1632 emigrantët Armanë, të vendosur rishtazi në lokalitetin Garin të Parencos në Istrië. Sulmuesit treguan një egërsi të pashpjegueshme ndaj bashkatdhetarëve të tyre emigrantë. Ndoshta i kishte irrituar fakti që shteti venecian i kishte lënë ata stratiotë, mbrojtësit e tij, në mes të katër rrugëve, ndërkohë që u jepte toka dhe kujdesej për këta të ardhur të rinj nga anët e Turqisë. Fakti është se stratiotët dogjën shtëpitë, therën bagëtitë e, madje, lanë pas një të vrarë e disa të plagosur mes familjeve Armani.¹⁰⁷ Emri i komandantit të stratiotëve, Filip Milo, tregon se bëhej fjalë për stratiotë të rekrutuar në Korfuz apo në zotërime të tjera veneciane në Peloponez ose Kretë. Kjo kompani stratiotësh, e cila

¹⁰² *Po aty*, 149.

¹⁰³ “Relazione del Vescolato di Scutari data da me Stefano Gaspari, Visitatore d’Albania,” në *Hylli i Dritës*, viti VII-mars 1931-nr. 3: 156; Bartl, *Albania Sacra*, 178.

¹⁰⁴ Bartl, *Albania Sacra*, 183, 194, 202.

¹⁰⁵ ASVe, *Inquisitori di Stato: Dispacci dai Provveditori Generali in Dalmazia ed Albania*, busta 274: Zara, 23 nëntor 1624.

¹⁰⁶ Matteo Mandalà, “Gli Albanesi in Istria, sec. XV-XVIII,” *Shejzat*, 1-2 (2020): 49.

¹⁰⁷ *Po aty*, 56.

kishte mbrojtur zotërimin venecian të Istriës nga sulmet osmane që nisnin nga prapatoka dalmate, ishte shpërndarë me një nga ato dekretet e Senatit, me të cilat ai urdhëronte uljen e numrit të stratiotëve “për të lehtësuar arkën e shtetit nga shpenzime të mëdha e të papërbalueshme”.¹⁰⁸ Kjo ndodhte sa herë që marrëdhëniet me Portën e Lartë normalizoheshin. Pas atij episodi nuk befason fakti që në vitin 1698 njëfarë Françesk Armani i atyshëm, fshatar i kamur, por që kishte probleme me ligjin për shkak të sjelljeve të dhunshme, u ofrua të shërbente si *barigello*¹⁰⁹ dhe, bashkë me trimat e tij, të siguronte qetësinë në atë zonë, duke “e pastruar atë nga keqbërësit”. Për këtë, ai pretendonte një pagë prej 15 dukatësh në muaj për veten dhe pesë dukatë për pjesëtarët e eskortës së tij.¹¹⁰ Siç duket, ky Arman kërkonte të ushtronte në atdheun e ri rolin e *vojvodës*, d.m.th. të plotfuqishmit të zonës, që, siç pamë, ishte një funksion i trashëgueshëm tek Armanët, krerët e dikurshëm të Pamaliotëve të Shasit, tashmë të shprishur nëpër botë.

Ndërkohë, ndërsa Armanët braktisnin vendin, emri i tyre ishte përjetësuar në qytetin e Shkodrës. Nga shek. XVII e këtej, burimet përmendin aty një lagje me emrin Armani (*Ermani-Ermanji*), që sot vendasit e thonë *Rmajë* dhe që, siç e thotë emri, është quajtur kështu nga të ardhurit e familjes Armani.¹¹¹ Lajmin e jep arqipeshkvi i Tivarit, Vincenzo Zmajević, në vitin 1703.¹¹² Vite më vonë, ipeshkvi i Shkodrës, Antonio Vladanji, shkruante se lagjia “Tophana”, bashkë me lagjen “Ermanji” (Ermani), kishte gjithsej 81 familje katolike me 540 anëtarë.¹¹³ Një numër disi më të lartë jep, më 1737, një relacion i Misionit françeskan drejtuar Kongregacionit Propaganda Fide. Sipas tij, lagjet “Ermanj” dhe “Tophana” kishin gjithsej 87 familje me 783 të

¹⁰⁸ “*hora è molto conveniente alleviare el stato nostro de tanto grave et insuportabile spexa*”, kështu pas Luftës Veneto-Turke të viteve 1499-1503, shih: ASVe, *Sen. Mar*, reg. 16, c. 22^f: 7 tetor 1503. Po kështu, një vendim i Senatit i vitit 1563 thotë: “*noi regulassimo [...] la nostra militia di strathiotti, riducendo cosi quelli che ci servivano in Dalmatia, come anche nell’Albania*”, ASVe, *Senato Mar*, filza 55: 10 gusht 1573.

¹⁰⁹ Në venecianisht, *Barigelo-Bariselo* quhej drejtuesi i një bande keqbërësish, Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano* (Venezia: Giovanni Cecchini edit., 1856), 65.

¹¹⁰ *Po aty*, 61.

¹¹¹ Valentini, “L’elemento vlah nella zona scutarina”, 270, 274; Bartl, *Albania Sacra*, 60.

¹¹² Bartl, *Albania Sacra*, 247.

¹¹³ *Po aty*, 306.

krishterë, “të cilët, ditët e festave, mblidheshin për të dëgjuar meshën në Ermanj, në kishën e rrënuar të Shën Kollit, brenda një varreze ku banorët vazhdojnë të vendosin të vdekurit e tyre”.¹¹⁴

Burime arkivore e bibliografi:

I. Arkiva:

Archivio di Stato di Venezia (ASVe)

Fondet:

- *Dispacci di Rettori e altre cariche: Corfù*, busta 30.
- *Inquisitori di Stato: Dispacci dai Provveditori Generali in Dalmazia ed Albania*, busta 274.
- *Cinque Savi alla Mercanzia. Lettere Consoli: Durazzo*, busta 662.
- *Capi Consiglio dei Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche*, busta 274.
- *Senato Mar*, reg. 16, 17.
- *Senato Mar*, filza 2, 51, 55, 64, 80.

II. Botime dokumentare:

THALLOCY, Ludwig & Constantin Jireček & Milan Šufflay (eds.). *Acta et Diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis Illustrantia (Acta Albaniae)*. Vol. I–II. Vindobonae: Adolf Holzhausen, 1913-1918.

BARTL, Peter. *Albania Sacra: Geistliche Visitationsberichte aus Albanien*. Vol. 5: *Diözese Skutari*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2021.

GASPARI, Stefano. “Relazione del Vescolato di Scutari data da me, Stefano Gaspari, Visitatore d’Albania.” Në *Hylli i Dritës*, viti VII, mars 1931.

GELCICH, Giuseppe & Ludwig Thalloczy. *Diplomatarium Relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae*. Budapest: M. Tud. Akadémia, 1887.

JORGA, Nicolae. “Notes et extraits pour servir à l’histoire des Croisades au XVe siècle.” *Revue de l’Orient Latin* VI (1898).

JORGA, Nicolae. *Notes et extraits pour servir à l’histoire des Croisades au XVe siècle*. Ire série. Paris: Ernest Leroux, 1899.

---

¹¹⁴ “I popoli cristiani di Scuttari, com’Ermagni e Tophana, che consistono in case cattoliche 87, anime 783 ne giorni festivi ascoltano la messa in Ermagni in un cimiterio dove ancora sotterrano i loro morti titolato S. Niccolò funditus dirocato”, *po aty*, 314.

- Libri Commemorativi della Repubblica di Venezia. Regesti.* Tomo IV. Venezia: Istituto per gli Studi Adriatici, 1896.
- NADIN, Lucia. *Gli Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizioni fino al 1469.* Roma: Viella, 2002.
- UGOLINI, Luigi. "Pagine di storia veneta ai tempi di Scanderbeg e dei suoi successori." *Studi Albanesi* III-IV (1933-1934).
- VALENTINI, Giuseppe. *Acta Albaniae Veneta Saeculorum XIV et XV (AAV).* Tomi I-XXIV. München-Palermo: Rudolf Trofenik, 1967-1979.
- ZAMPUTI, Injac. *Regjistri i kadastrës dhe i koncesioneve për rrethin e Shkodrës, 1416-1417.* Tiranë: Akademia e Shkencave, 1977.
- ZAMPUTI, Injac. *Dokumenta për historinë e Shqipërisë, 1479-1506.* Pj. I (1479-1499); II (1499-1506). Tiranë: Instituti i Historisë, 1967-1979.
- ZAMPUTI, Injac & Luan MALLTEZI. *Dokumente për Historinë e Shqipërisë të Shek. XV. Vëll. I (1400-1405).* Tiranë: Akademia e Shkencave, 1987.

III. Kronika:

- MUSACHI, Giovanni. "Breve memoria de li discendenti de nostra casa Musachi." Në *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues.* Ed. Charles Hopf. Berlin, Librairie de Widmann, 1873.
- PORPHYROGENITUS, Constantinus. *De Administrando Imperio.* Greek Text: Ed. Gyula Moravcsik. English Translation. R. J. H. Jenkins. Budapest: Egyetemi Görög Filológiai, 1949.

IV. Literaturë historiografike:

- BLOCH, Marc, *La società feudale,* Torino: Einaudi, 1976.
- BOERIO, Giuseppe, *Dizionario del dialetto veneziano,* Venezia: Giovanni Cecchini edit., 1856.
- BOŽIĆ, Ivan, "Pronariii et capita", *Zbornik Radova Vizantoloski Institut,* VIII/1 (1963).
- BUDAK, Neven, "Die südslawische Ethnogenesen an der östlichen Adriaküste im frühen Mittelalter." *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern.* Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalterforschung, 27. bis 30. Oktober 1986, vol. I. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990.
- FERJANČIĆ, Božidar. "Dolazak hrvata i srba na balkansko poluostrovo", *ZRVI,* 35 (1996).

- JACOBY, David. *La féodalité en Grèce médiévale. Les Assises de Romanie*. Paris: Éd. Mouton et Cie, 1971.
- JIREČEK, Constantin. *Geschichte der Serben*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1911.
- MALCOLM, Noel. *Agjentë Perandorakë. Një familje shqiptare në botën mesdhetare të shek. XVI*. Tiranë: Dudaj, 2016.
- MANDALÀ, Matteo. “Su un catechismo in albanese della seconda metà del ’500.” *Sprache und Kultur der Albaner. Zeitliche und räumliche Dimensionen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2015.
- MANDALÀ, Matteo, “Gli Albanesi in Istria, sec. XV-XVIII.” *Shejzat*, 1-2 (2020).
- MODRIĆ, Giuseppe. *La Dalmazia Romana. Note e ricordi di viaggio*. Roma: L. Roux, 1892.
- SCHMITT, Oliver Jens. *Arbëria Venedike, 1392-1479*. Tiranë: K&B, 2007.
- ŠUFFLAY, Milan. *Historia e shqiptarëve të Veriut. Serbët dhe shqiptarët*. Prishtinë: Rilindja, 1968.
- TADIN, Marin. “Les Arbanitai des chroniques byzantines, XIe – XIIe s.” *Actes du XVe Congrès International d’Études Byzantines*, IV: Histoire. Athènes: [na] 1980.
- VALENTINI, Giuseppe. “L’elemento vlah nella zona scutarina nel sec. XV.” *Në Südosteuropa unter dem Halbmond*. München, 1975.
- XHUFI, Pëllumb. *Dilemat e Arbërit*. Tiranë: Pegi, 2006.
- XHUFI, Pëllumb. *Nga Paleologët te Muzakajt: Berati dhe Vlora në shek. XII-XV*. Tiranë: Botimet 55, 2009.
- XHUFI, Pëllumb. “Albansko-crnogorska podudaranja u srednjem vijeku.” *Në Balšići. Zbornik radova sa skupa Balšići Ivanova Korita, 21-22. septembra 2011*. Cetinje-Podgorica: Matica Crnogorska, 2012.
- XHUFI, Pëllumb. *Skënderbeu, ideja dhe ndërtimi i shtetit*. Tiranë: Dituria, 2019.
- XHUFI, Pëllumb. *Voskopoja e bota përreth*. Tiranë: Dituria, 2025.

AKAD. PROF. DR. PËLLUMB XHUFI

Academy of Sciences of Albania

pxhufi@gmail.com

S u m m a r y

THE ARMANI FAMILY OF SHAS

(XV-XVI)

The Pamaliots appear in 15th- and 16th-century sources as a newly formed territorial community in the area around the city of Shas. In this sense, the somewhat derogatory term *Pamaliot*, meaning “those without mountains”, was intended to reflect the new geographical reality of the new settlement, which stood in contrast to the former homeland of the newcomers. The Pamaliots settled in two main villages, Briri and Calesena. The leading families of the Pamaliots were the Leti and the Armani, who took over as leaders of the community. A certain Medon Armani is mentioned in 1416 as the head of Calesena, which suggests that the rival Leti family was based in the neighboring village of Briri. After 1404, during the long conflict with the Albanian prince Balsha III, the Venetian authorities in Shkodra attempted to win over Duka Leti by granting him property and privileges, in the hope that he would rally the entire Pamaliot community to the Republic’s side against Prince Balsha. But the Pamaliots sided with Balsha III, forcing their leader, Leti, to defect from the Venetians. By then, the Venetians considered him a “traitor”. As such, they had him captured and executed in 1410. One of Duka Leti’s minor sons was sent to Venice and held there as a hostage. Subsequently, the Armani family took over the leadership of the Pamaliots community. This led to an alliance with the Venetian Republic, and after the death of Balsha III (1421), the city of Shas and the Pamaliot community passed under Venetian jurisdiction. Also in 1421, the Serbian despot Stefan Lazarević, Balsha III’s maternal uncle, attempted to seize the Venetian cities of Shkodra, Drisht, Ulqin, Budva, and Kotor. The Venetians owed the preservation of those cities to the Pamaliots and their leader, Nik Armani, who ran to their defense. In return, the Senate granted Nik Armani several estates belonging to the Republic’s enemies, including the village of Bardhonja near Shkodra, which the despot Stefan Lazarević had recently offered to one of his loyal followers, “the Slav Nicola Zauli” (Nicola Zauli sclavus). The Venetians

also gifted Armani a house on the main square in Shas where, according to the act of donation, “Nik Armani and his family could move in the event that they were driven out of their village”. The house had been seized from one of his rivals, Peter Nika, who sided with the Serbian despot Lazarević. Peter Nika, who was also a member of the Pamalio community, had his own clan and enjoyed the support of many followers. In July 1423, a truce was agreed upon between the Venetians and Despot Lazarević, which was to be followed by the start of peace negotiations. This did not sit well with Nik Armani. During the truce, he killed three followers of Đurađ Branković, the nephew and designated successor of the Serbian despot. The latter urged the Venetians to hand over the murderer. The Senate instructed its negotiators to reject Lazarević’s claim. Finally, the parties reached a temporary agreement, under which Nik Armani was required to move to a location 100 miles away from Shkodra pending the final decision. Armani could not settle in Shas, since the peace treaty had assigned that city to the Serbian despot. Consequently, to avoid Serbian vengeance, the Senate decided to secretly transfer him to Venice, while Armani’s family was housed in the Venetian possession of Ulqin and supported with public funds. In 1425, when the situation in the Shkodra area turned in favor of the Venetians, Nik Armani returned from Venice and settled in Shkodra. Nik himself, his brother George, and his son requested and obtained permission from the Venetian governor of the city to serve the Republic as knights, with a reward befitting their rank. Then, other members of the Armani family, as well as members of other Pamalio families, also settled in Shkodra. Even after the Ottoman occupation, members of the Armani family are mentioned in Shkodra. In the 17th century, there is mention of a neighborhood in Shkodra called *Armani-Ermani-Ermanji*, which still exists today under the name *Rmajë*, a derived form of Armani. There, in 1737, stood the Church of St. Nicholas, where the neighborhood’s residents gathered, as well as the cemetery where the dead were buried. Meanwhile, some of the Armani family had taken refuge in Ulqin. Like *Voivode* Nik Armani, they too were welcomed into the city’s patrician class, forming family ties with the Bruni, Bruti, and other distinguished families of Ulqin. During the battles against the Turks in 1571, several members of the Armani family became famous. One notable figure was the abbot of the monastery of St. George, located on the banks of the Buna River. Upon hearing news of the Ottoman siege of Ulqin, he left the monastery and, leading 400 volunteers, rushed to the city’s defense. Starting in 1550, Giorgio Armani made a name for himself in the public life of Ulqin; sources describe him as “an aristocrat, *voivode*, and leader of the Pamalio”. After the Turkish occupation of the city, he, like

many other Armani, emigrated to Venice. Other Armani are mentioned as newcomers in the Venetian territory of Istria.

Keywords: Mountain, community, count-captain, the years 1421, 1479, 1571, voivode, despot, concession, knight, Senate, pronoia, obligation, seizure, patrician, abbot, bishop, emigration.